

МИНИСТЕРСТВО НА ОКОЛНАТА СРЕДА И ВОДИТЕ

УТВЪРДЕН СЪС ЗАПОВЕД: РД - 764/12 .12.2018 г.
НА МИНИСТЪРА НА ОКОЛНАТА СРЕДА

ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ
за опазване на
черния лешояд (*Aegypius monachus*)
в България
2019 – 2028 г.

СОФИЯ, 2018 г.

Планът е изготвен в съответствие с изискванията на НАРЕДБА № 5 на МОСВ от 01.08.2003 г. (ДВ, бр.73/19.08.2003 г.) за подготовка на планове за действия за растителни и животински видове.

Съставители:

Елена Кметова-Биро (Зелени Балкани), Емилиян Стойнов (ФДФФ), Ивелин Иванов (Зелени Балкани), Георги Стоянов (ДЗХП)

Сътрудници:

Илиян Стоев, Любомир Янков, Симеон Марин, Ивайло Клисуров, Градимир Градев, Елена Стоева, Златка Николова, Иванка Личева, Николай Арабаджиев, Йорданка Василева, Darren Weeks (Зелени Балкани), Христо Пешев (ФДФФ), Тодор Митков, Борислав Борисов

Разработването на плана е осъществено с участието на следните организации и институции:

Министерство на околната среда и водите
Зелени Балкани
Фонд за дивата флора и фауна
Дружество за защита на хищните птици

Издание или части от него могат да бъдат възпроизвеждани, при надлежно посочване на източника.

Препоръчителен начин на цитиране:

Кметова-Биро Е., Е. Стойнов, И. Иванов, Г. Стоянов. 2018. План за действие за черния лешояд (*Aegypius monachus*) в България: 2018 – 2027, МОСВ, София.

© Снимки на корицата: Любомир Андреев, Фотоархив Зелени Балкани

Project: "Recovery of the Populations of Large European Vultures In Bulgaria",
with the contribution of the LIFE financial instrument of the European Community.

Съдържание

I. ВЪВЕДЕНИЕ	4
1.1. Основание за разработване на плана	4
1.2. Предназначение и особености на плана	5
1.3. Цел на Плана	5
II. ОПИСАНИЕ НА БИОЛОГИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ И ЕКОЛОГИЧНИ ИЗИСКВАНИЯ НА ВИДА	7
2.1. Таксономия и номенклатура.....	7
2.2. Национален и международен законов статут и природозащитен статус.....	7
2.3. Морфологично описание на вида.	8
2.4. Разпространение и качество на съвременното местообитание.....	8
2.5. Биология на вида	14
III. ОБЩ АНТРОПОГЕНЕН НАТИСК, ЗАПЛАХИ И ЛИМИТИРАЩИ ФАКТОРИ 22	
3.1. Причини за изчезването на вида в България.....	22
3.2. Заплахи и лимитиращи фактори и потенциални съвременни заплахи за вида при успешното му възстановяване	23
IV. ПОЛИТИКИ И ЗАКОНОДАТЕЛСТВО	35
4.1. Политики и законодателство	35
4.2. Досегашни усилия за възстановяване и опазване	36
V. НЕОБХОДИМИ МЕРКИ ПО ОПАЗВАНЕ	40
5.1. Възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида	40
5.2. Възстановителни или поддържащи мерки за местообитанията на черния лешояд..	44
Да се	47
VI. МЕРКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОСВЕДОМЯВАНЕ	49
VII. НАБЛЮДЕНИЕ И КОНТРОЛ НАД ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА	52
7.1. Мониторинг.....	52
7.2. Ревизия.....	63
VIII. ВРЕМЕНВА РАМКА И БЮДЖЕТ	64
IX. ГРАФИК ЗА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА НАБЕЛЯЗАНИТЕ ДЕЙНОСТИ, ОТГОВОРНОСТИ, ИНДИКАТОРИ.....	70
СЪКРАЩЕНИЯ.....	74
ЛИТЕРАТУРА.....	75
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	78
Приложение 1. Снимков материал за вида	78
Приложение 2: Снимков материал за местообитанията на вида.....	79
Приложение 3: Възстановяване на черния лешояд, чрез освобождаване в природата (повторно въвеждане) на рехабилитирани птици и такива отгледани на затворено	80

ВЪВЕДЕНИЕ

1.1. Основание за разработване на плана

Предмет на настоящия план за действие е разработване на дългосрочна стратегия за възстановяване на черния лешояд (*Aegypius monachus*) като гнездящ вид в България, предвид ключовата му роля в екосистемите, неговото потенциално стопанско значение и поетите от страната ни международни ангажименти.

Черният лешояд е защитен вид, включен в приложение 2 и 3 на Закона за биологичното разнообразие. Видът е в приложение II на Конвенцията за опазване на мигриращите биологични видове от диви животни (Бонска Конвенция), Конвенцията за опазване на европейската дива флора и фауна и природните местообитания (Бернска Конвенция) и Конвенцията по международната търговия със застрашени видове (CITES).

Черният лешояд е класифициран като „изчезнал вид” в Червената книга на България (2011), като „почти застрашен” (*Near threatened*) от Международния съюз за защита на природата (IUCN) и „рядък” в Европа (BirdLife International, 2004). Съвременната популация на вида в Европа се оценява на около 10 % от глобалната популация (Barov, Derhé, 2011), или около 1800 - 1900 размножаващи се двойки, при тенденция на голямо увеличение (BirdLife International, 2004). Счита се, че популацията на континента се е увеличила с 10-20 % за всяко от последните две десетилетия, но в същото време видът бележи спад в Азия (Barov, Derhé, 2011).

В България се е срещал навсякъде – в Родопите, Рила, Пирин, Западните погранични планини, Стара планина, Витоша, планини около Софийско поле, в равнинните части на страната - Добруджа, Лудогорието, Шуменско и Провадийско плато, Дунавска равнина и Югоизточна България, но в по-малка численост, в сравнение с белоглавия лешояд (Атанасов, 1932) (Боев и Мичев, 1981).

Около 1960 година видът вече почти не се среща в страната (Стойнов и др. 2007). След дълга пауза, последното доказано гнездо с малко е установено през 1993 година в района на яз. Студен кладенец (Marin et al., 1998). Оттогава насам се предполага епизодично гнездене на отделни двойки в периода 1995-2006 година, но няма категорично установени двойки (Стойнов и др. 2007). Присъствието на черни лешояди от 1 до 15 птици в Източните Родопи е постоянно, базирано на навлизане на индивиди от близкия до границата с България в този район Национален парк „Гората Дада” в Гърция.

Основанието за разработването на Плана за действие за черен лешояд произтича от чл. 52, ал. 1 и 2, и чл. 53, ал. 4 от Закона за биологичното разнообразие.

Планът се разработва като практически официален документ, който да осигури изпълнението на целите, заложи с Плана за повторно въвеждане и консервация на лешоядите на Балканите (2002), съгласно подписания между Министерството на околната среда и водите и консорциум от 18 неправителствени организации Меморандум за разбирателство за опазване на лешоядите в Европа (2005).

1.2.Предназначение и особености на плана

Планът за действие е официален практически инструмент за опазване на черните лешояди, които се срещат у нас и възстановяване на изчезналата гнездящата популация на вида в България. Той предлага схема за практическо повторно въвеждане/подсилване на популацията и мониторинг на вида, заедно с конкретни мерки за гарантиране подходящи условия за възстановяването и опазването му чрез ограничаване на вредните въздействия и подобряване състоянието на подходящите местообитания. Така Планът насърчава и подпомага действията на институциите, за да осигури приоритет на финансирането на дейности по опазването, да се попълнят пропуските в познанието и се осигури устойчивост за възстановяването на вида в България. Овен това, Планът определя последователността на дейностите, за постигане на оптимален ефект след изпълнението им.

1.3.Цел на Плана

Разработването на Национален план за действие и стратегия за възстановяване гнездящата популация на черния лешояд в България цели да гарантира опазването на черните лешояди, които се срещат у нас и създаде предпоставки за успешното възстановяване на вида като гнездящ в страната. Целта е съгласувана с приоритетите на Европейския и Международния планове за действие за черния лешояд (Heredia, 1996, Botha et al., 2017 и Andevski, 2017).

Целта на Плана е:

- **в краткосрочен план** – да се гарантира опазването на черните лешояди, които се срещат в България и се възстанови гнездящата популация на вида в страната;
- **в дългосрочен план** – да се стабилизира и увеличи числеността на вида в България, като се възстановят заеманите от него в по-ранни периоди места, и да се постигне устойчиво съжителство на вида с човека.

Подцели на Плана за действие:

- систематизиране и обновяване на наличната информация за биологията и екологията на вида, неговото съвременно разпространение, състояние на популацията, местата и местообитанията;
- набелязване на стратегия, която да доведе до възстановяване популацията на вида и стабилизиране на неговата численост в България, предвид съществуващия международен опит и национална експертиза и капацитет;
- широко обществено обсъждане на предвидените дейности по опазване, с участието на различни институции, организации и заинтересовани страни;
- реализиране на конкретни поддържащи, възстановителни и др. природозащитни дейности;
- ограничаване на действието на фактори с потенциално негативно въздействие върху вида;
- идентифициране на необходимостта от допълнителни проучвания и планиране на тяхното осъществяване;
- определяне на необходимите средства за изпълнение на дейностите по опазване;
- идентифициране на конкретни заинтересовани и отговорни лица в осъществяването на предвидените дейности по опазване и разпределяне на задачите.

Методология на плана – анализ на наличната информация за вида в страната, неговите екологични потребности и предпоставки за възстановяване в България, преглед на наличната информация за успешни стратегии за повторно въвеждане на вида, преглед на

съществуващата национална експертиза и капацитет и направени до момента усилия в тази насока.

Процес на разработване на плана

Настоящият план е изготвен от екип от експерти от Зелени Балкани, Фонд за дивата флора и фауна (ФДФФ) и Дружество за защита на хищните птици (ДЗХП), в рамките на проект «Възстановяване популациите на едрите европейски лешояди в България» LIFE08 NAT/BG/278, съ-финансиран от инструмента LIFE на Европейската Общност.

Изработен е на базата на изменение и допълнение на първата неофициална чернова на „Национален план за действие за опазването на черния лешояд (*Aegypius monachus*) в България”, 2002-2006 г., разработен от БДЗП (Христов и Стойнов, 2002). Последният документ, макар да не е бил приет официално от държавните институции, (поради липсата на такъв законов инструмент по онова време) е бил използван, като ориентир в работата на повечето ангажирани с темата НПО. Създаденият капацитет, положените усилия, натрупаният опит, международните контакти създадени на базата на планираните през 2002 година дейности и необходимостта от поставяне на дейността по възстановяване на черния лешояд в България на законова основа, дадоха основание да се изработи настоящият план и с актуалния инструментариум на националното законодателство, да бъде въведен в правния мир на страната.

Планът е представен за разглеждане от заинтересувани експерти и НПО , като са взети предвид всички бележки и предложения.

II. ОПИСАНИЕ НА БИОЛОГИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ И ЕКОЛОГИЧНИ ИЗИСКВАНИЯ НА ВИДА

2.1. Таксономия и номенклатура.

Черен лешояд - *Aegypius monachus* (Linnaeus, 1766), черен лешояд, картал, калугер.

Монотипичен вид (Cramp, Simmons, 1980).

Wink, 1995 прави генетични проучвания, с които доказва, че видът принадлежи към по-големият от двата клона лешояди на Стария свят, който съдържа родовете *Aegypius*, *Gyps*, *Sarcogyps*, *Torgos* и *Trigonoceps*.

2.2. Национален и международен законов статут и природозащитен статус

• Законов статут

Формална защита на черния лешояд в национален план се предприема още в началото на XX век, когато видът е защитен по закона за лова (Атанасов, 1932).

По-късно през 1962 г. видът е категоризиран като „защитен вид” от Главно управление по горите на основание Указа за защита на родната природа. Защитата е продължена и съгласно Закона за защита на природата.

Макар и считан за изчезнал от гнездящата фауна на България, поради зачестилите наблюдения на единични и групи индивиди в Южна България, черният лешояд не е изключен от по-нататъшното българско природозащитно законодателство.

Понастоящем черният лешояд е обявен за защитен вид, включен в Приложение 3 към чл. 37 от Закона за биологичното разнообразие (Обн. ДВ. бр. 77 от 9 Август 2002 г., изм. и доп.).

Черният лешояд е вписан в приложенията на следните международни договори, ратифицирани от България и е предмет на опазване от законодателството на Европейския съюз:

Приложение II към Конвенцията за опазване на мигриращите биологични видове от диви животни (Бонска Конвенция), ратифицирана от България на 23.07.1999 г. и влязла в сила от 01.11.1999 г.

Приложение II към Конвенцията за опазване на европейската дива флора и фауна и природните местообитания (Бернска Конвенция), ратифицирана от България на 25.01.1991 г. и влязла в сила от 01.05.1991 г.

Приложение II към Конвенцията по международната търговия със застрашени видове (CITES), ратифицирана от България през 1990 г. с решение на Великото народно събрание и влязла в сила от 16.04.1991 г. В тази връзка видът е включен и в Приложение А към Регламент (ЕО) 338/97 на Съвета за опазване на застрашените видове от дивата фауна и флора чрез регулиране на търговията с тях.

Видът е включен в Приложение 1 към Директива 2009/147/ЕС за опазване на дивите птици. Като страна членка на ЕС и в съответствие с разпоредбите на Чл. 1, 2, 3 и 4 от Директивата, България трябва да осигури защита на вида и предприеме специални консервационни мерки за неговите местообитания.

- **Природозащитен статус**

Поради липсата на потвърдени данни за гнездене, през 1985 г. черният лешояд вече е класифициран като „изчезнал вид” в изданието на Червената книга на България (Боев, 1985).

Обновеното издание на Червената книга на България (2011) отново поставя вида в категория „изчезнал” (EX) B[1(a+b(iii))]+C[2a(i)]+D (Марин и др. 2011).

Международният съюз за защита на природата (IUCN) класифицира вида като „почти застрашен” (Near Threatened), при тенденция за спад, основно поради отчитаното намаление на популацията в основните находища на вида в Азия (BirdLife International 2012).

Европейската категоризация на вида е „рядък” (Rare), при тенденция за голямо увеличение, основно заради значителното увеличение на броя на гнездящите двойки в Испания и Франция (BirdLife International, 2004; Varov, Derhé, 2011). През 2015 г. на ниво Европа и Европейски съюз видът е класифициран като слабо засегнат (Least Concern).

2.3. Морфологично описание на вида.

Най-големият лешояд в Западна Палеарктика, женската често по-тежка и едра от мъжкия, но в много случаи размерите се припокриват (Cramp, Simmons, 1980).

Размахът на крилете е 250-295 см (Cramp, Simmons, 1980), индивидите, измерени в Софийския зоопарк са с размери размах на крилете 710-754-794 см (3 мъжки индивида) (Симеонов и др. 1990). Теглото е както следва ♂ (20) 7000 грама - 11 500, ♀ (21) 7500 - 12 500 (Симеонов и др. 1990), а 2 ♀ индивида, измерени в Спасителния център за диви животни към Зелени Балкани - Стара Загора са с тегло между 7320 - 8000 г.

Едър лешояд, с масивен клюн, по-скоро къс врат, изключително дълги и широки криле и къса опашка (Cramp, Simmons, 1980). Оперението изцяло тъмнокафяво, маховите пера и перата по стъпалото - черни (Симеонов и др. 1990).

Главата покрита със сиво-кафяв до тъмнокафяв пух, по-дълъг около очите, гърлото и тила; страните и шията голи, с непрекъсната „якичка” от тъмни пухови пера (Симеонов и др. 1990).

Не се наблюдава полов диморфизъм (Cramp, Simmons, 1980), младите също трудно-отличими по четинковидния си пух по главата, бузите и гърлото и „якичката” от тънки, удължени перца (Симеонов и др. 1990).

В полет видът се отличава с прав профил, крилата при полет или с разтворени пръсти или извити в карпалната става и първостепенни махови пера събрани и също извити назад (Cramp, Simmons, 1980; Симеонов и др. 1990). Често използва реещ се полет, маха рядко, с мощни махове надолу (Cramp, Simmons, 1980). Когато е кацнал, стои по-скоро изправен, държи главата си високо (Cramp, Simmons, 1980).

2.4. Разпространение и качество на съвременното местообитание

- **Общо разпространение на вида**

Монголско-тибетски вид (Симеонов и др. 1990), с глобална популация от около 7 200 - 10 000 двойки или около 21 000 - 30 000 индивида (BirdLife International, 2012), от които 1 700 - 1 900 размножаващи се двойки в Европа (BirdLife International, 2004; Anon, 2007).

Видът се размножава в Европа - Испания, Гърция, Украйна; Азия - Турция, Армения, Азербейджан, Грузия, Русия, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан, Киргизстан, Иран, Афганистан, северна Индия и северен Пакистан (BirdLife International, 2012). Има нередовни сведения за размножаване в Португалия (0-3 двойки), Македония (0-4 двойки), Албания (Barov, Derhé, 2011; BirdLife International, 2012).

Много по-малко е известно за състоянието и тенденциите на популацията на вида в Азия, където всъщност се намира и по-голямата ѝ част (BirdLife International, 2012). Вероятно има над 1000 двойки в азиатската част на Русия и още около 1760 двойки в Китай (Xiao-Ti 1991).

Има сведения за налични колонии в Северна Африка - Мароко и Алжир, но размножаване не е потвърдено (Cramp, Simmons, 1980) .

По време на зимуване, видът е регистриран в Судан, Саудитска Арабия, Иран, Пакистан, северозападна Индия, Непал, Бутан, Мианмар, Република Лаос, Северна и Южна Корея (BirdLife International, 2012).

Видът се счита за изчезнал като гнездящ от Австрия (1800-те) (Heredia, 1996), Чехия (1850 г.) (Glutz von Blotzheim, Bauer et al., 1971), Словакия (1800-те) (Heredia, 1996), Италия (1950 г.) (Heredia, 1996), Полша (1800-те) (Heredia, 1996), Кипър (1960) (Cramp, Simmons, 1980), Молдова (1929) (Heredia, 1996; BirdLife International, 2012) и Румъния (Glutz von Blotzheim, Bauer et al., 1971).

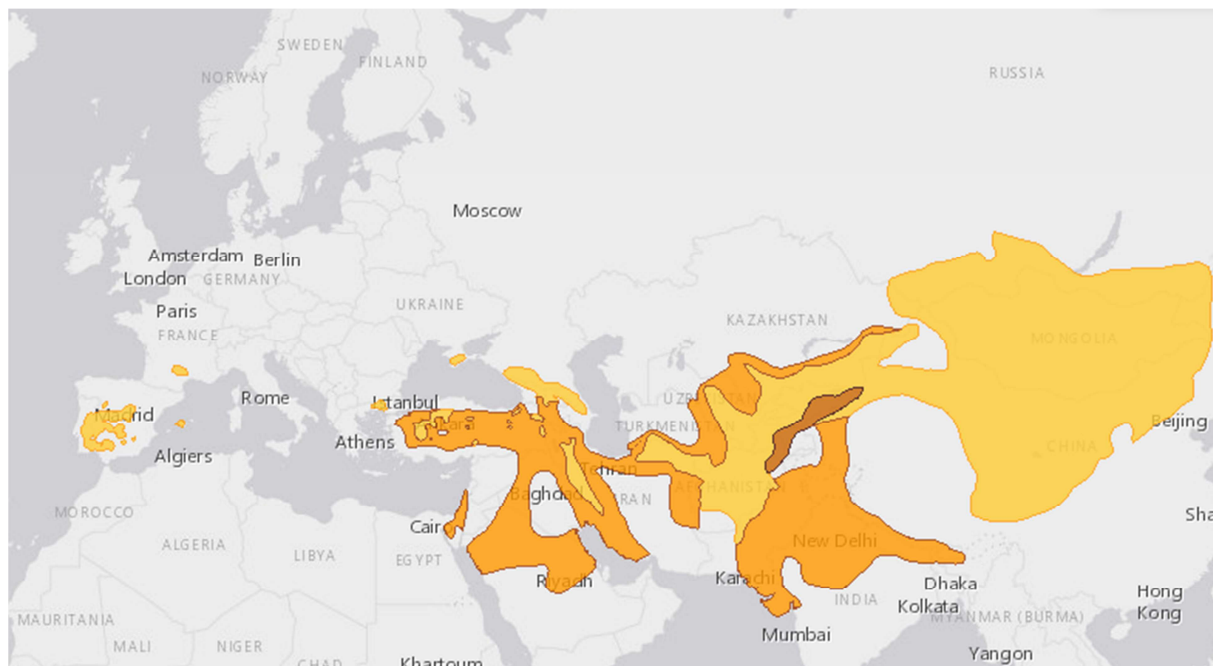
В Европа популацията на вида се увеличава в Испания и Франция, като остава стабилна в Гърция и Македония (Barov, Derhé, 2011) (от Македония е изчезнал в края на XX век, бел.авт.). Увеличението във Франция до голяма степен се дължи на програма за повторно въвеждане, в рамките на която, само в периода 1992 - 2005 от три места във френските Алпи са освободени 36 черни лешояда, излюпени в плен и още 34 птици от рехабилитационни центрове. Първата размножаваща се двойка в Алпите, сформирана от въведените в природата птици, е регистрирана през 1996 г., като до 2005 година са установени общо 68 опита за загнездване и са успешно отгледани общо 28 малки (Terrasse, 2005).

Гнездова популация на черния лешояд в Европа – сравнителна таблица (по Andevski 2017).

Страна	Популация МПД* (1993)	Популация (2004)	Популация (2010)	Популация (2017) гн. дв.
Албания	-	-	-	-
Армения	15-25	8-15	7-10	50
Азербайджан	100	(10-30)	30-100	20-100
България	0-1	0	0-1	0-1
Хърватска	0	0	0	0
Франция	0	8-10	22	30
Грузия	10-20	20-30	20-30	50
Гърция	20-21	21	20-28	21-35
Италия	0	0	0	0
Македония	0	0-4	0	0
Португалия	0	0-5	0-3	18
Русия (Кавказ)	30-50	30-70	no data	63-102
Испания	1050-1150	1358	1845-2440	2068
Турция	100-500	300-400	50-200	80-200
Украйна (Крим)	4-6	2-3	2-20	15-19
Общо				2375-2648

* МПД= Международен план за действие

Въпреки публикациите, че видът намалява в Армения, Азербейджан, Грузия, Русия, Турция и Украйна (BirdLife International, 2004; Varov, Derhé, 2011), което е опровергано през 2017, с изключение за Турция, е възможно увеличението в тези малки популации да се дължи предимно на по-големия интерес към вида и засилените изследвания. Вероятно намалява на цялата площ на арела си в Азия, където не се взимат специални мерки за опазване и особено, където съжителства с вълка (*Canis lupus*), което е честа причина за конфликт с животновъди и използване на отровни примамки.

Фигура 1. Разпространение на черния лешояд. Легенда: жълто - местен вид; кафяво - размножаващ се; оранжево - нерамножаващ се (BirdLife International 2015)

- **Историческо разпространение и численост на вида в България**

През XIX и първите десетилетия на XX век черният лешояд е гнездил практически в цялата страна: Дунавската равнина, околностите на Провадия, долината на р. Русенски Лом, Дунавското крайбрежие, Лудогорието, Добруджа, Стара планина, Софийското поле, Витоша, Рила, Пирин, долината на р. Марица, Родопите и Странджа, като по-късно отделни птици или двойки са наблюдавани между Шумен и Преслав, с. Невша, Варненско и в района на Източните Родопи – до с. Бориславци, с. Долни Главанак, Кърджали и с. Казак (Боев, Мичев 1981). Данни за срещане на черния лешояд има и за района на Велико Търново – препарат на мъжка птица, добита на 21.12.1895 се съхранява в Националния природонаучен музей. Арабаджиев (1962) отбелязва, че до към 1930 -1940 г. е наблюдавал черни лешояди сравнително често и в Странджа и Сакар. Възможно е мъжката и женска птици, добити на 22.02.1933 г. до връх Мургащ, Стара планина, да са били гнездеца двойка (препаратите им се съхраняват в НПНМ). Около 1960 г. видът вече почти не се среща в България. Има основания да се смята, че отделни находища са просъществували и до по-късно, възможно до края на 70-те години на XX век. През периода 1960-1970 г. черни лешояди са отбелязани само 3 пъти. През периода 1970-1980 наблюденията са 11, като 8 са от Източните Родопи и 3 от Източна

Стара планина. За времето 1980-1990 г. броят на наблюденията на черни лешояди е вече 147. Макар тази цифра да се дължи на интензифицирането на орнитологичните наблюдения, несъмнен факт е засилването на присъствието на самия вид. Това е свързано и с началото на активно опазване на последното находище и обявяването на резервата „Дадя” в гръцката част на Източни Родопи.

За числеността на българската популация в края на XIX и първите десетилетия на XX век няма обобщени литературни данни и е трудно да се установи. Въпреки това, броят документирани наблюдения, колекционирани препарати на възрастни, млади и яйца, на предадени в зоопаркове птици и други данни, съпоставени с такива за по-познати видове (като кръстатия орел, например) косвено свидетелстват, че гнездовата популация на черния лешояд през този период е вероятно в порядъка 500 - 1000 двойки, но може би и повече. Както беше отбелязано по-горе, към 1960 г. този брой е близък до нула.

До около 1970 г. в България са отбелязвани единични птици, от което може да се допусне, че на територията на страната са се срещали няколко екземпляра, придържащи се към възможни стари гнездови райони, или идващи при скитания от съседни страни. След 1970 г. наблюденията на вида зачестяват, главно в Източните Родопи, като се забелязва тенденция към увеличаване на броя на наблюдаваните заедно птици (3,5,9, а по сведения на местни жители- и до 10-15 екз.) Най-вероятно това са птици от колонията в Дадя- Гърция, които и понастоящем често търсят храна в българската част на Източни Родопи. На българска територия те са привлечени както от добрата хранителна база, така и от гнездящите белоглави лешояди (*Gyps fulvus*), чието гнездовище е установено през 1978 г. (Мичев и др., 1980). След 1991 г., когато започва редовното подхранване на лешоядните птици от БДЗП и Зелени Балкани в Източни Родопи, зачестяват наблюденията и на по-големи групи черни лешояди – от по 7-8 птици, като броят на редовно пребиваващите птици само в района на р. Бяла река е 6-8. Наблюдава се очевидна тенденция към бавно повишаване на числеността на черните лешояди. Установеното през 1995 г. място на нощуване до границата с Гърция е най-значимото находище за вида, тъй като се използва ежегодно през размножителния период от група от 8 до 14 птици, напуснали гнездата си или от неполовозрели птици от резервата „Дадя” в Гърция. През 2000 г. е отчетен рекордният брой от 46 птици, хранещи се едновременно на площадката на Зелени Балкани в района на Бяла Река.

Числеността на гнездящите двойки е 1 през 1993 г., (Марин и др., 1993) като през следващата година гнездото изчезва и оттогава няма данни за сигурно гнездене на вида в България. Вероятно видът се размножава периодично в района, като през различните години двойките са от 0 до 2.

Чрез подхранване през 1996 г. са привлечени още птици, като тогава са наблюдавани 21 черни лешояди (повечето неполовозрели). Вероятният общ брой на черни лешояди в българската част на Източни Родопи достига и над 30 птици. През 2000 г. е отчетен рекордният брой от 46 птици, хранещи се едновременно на площадката на Зелени Балкани в района на Бяла Река. Понастоящем има малка група черни лешояди (4-8 птици), които пребивават спорадично в района на язовир „Студен кладенец”, както и група от 6-8 птици, която се сформира предимно през летните месеци в района на Бяла Река. Но може да се каже, че броят на пребиваващите в българската част на Източни Родопи черни лешояди е намалял.

При анализ на данните за динамиката на пребиваването на групи от черни лешояди в българската част на Източни Родопи се вижда, че тя е в синхрон с флукуациите на броя на

гнездящите двойки в Дадя. Т.е при поредица от успешни години в размножаването в Дадя следват години с повече наблюдения на черни лешояди по долините на р. Арда и р. Бяла река. При сринове в колонията (загиване на възрастни птици и изчезване на двойки, поради отравяне, и др.) следва спад в броя на пребиваващите черни лешояди в България. Броят на гнездящите двойки в колонията на черния лешояд в Дадя се движи в диапазона 18-25 двойки, като трудно се забелязва тенденция на увеличение и трайното разселване извън резервата изглежда малко вероятно.

- **Съвременен разпространение и численост**

В България черният лешояд е гнездещо-постоянен и скитащ вид. Понастоящем в страната постоянно пребивава малка група птици (от 1 до 15 инд.), като единствената територия на постоянно присъствие е Източни Родопи. Друга част от срещащите се в България черни лешояди са скитащи птици от гръцката част на Източните Родопи, най-често търсеци храна и на българска територия. На практика се касае за една гнездова групировка, гнездата на която са в района на Национален парк „Гората Дадя” в Гърция, а районът на търсене на храна, почивка и епизодично гнездене се простира до към долината на р. Арда между Кърджали и Ивайловград. Възможно е част от птиците (предимно млади екземпляри) да скитат и до други части на страната, където след 2010 година има наблюдения на вида в ПП „Сините Камъни” (n=3), край Котел (n=7), Кресненския пролом (n=7), Странджа (n=1), Западни Родопи (n=2), ПП „Врачански Балкан” (n=2).

Фигура 2. Черен лешояд, заснет от фотокапан в ПП „Сините камъни” край гр. Сливен.

Фигура 3. Черен лешояд заснет от фотокапан в ЗЗ "Котленска планина", край гр. Котел.

- **Качество на съвременното местообитание**

Видът е изчезнал от страната поради комплекс от фактори, които са въздействали с различна интензивност в различни периоди. Преследването на грабливите птици, като “вреден дивеч” в средата на ХХ век, използването на отровни примамки за борба с хищници, унищожаване на местообитанията (изсичане на старите гори), редуциране на хранителната база поради промени в начина на стопанисване и завишаване на ветеринарно-санитарните изисквания в животновъдството. Най-голямо значение обаче за изчезването не само на черния лешояд, но и на брадатия лешояд и критичното намаляване на числеността на белоглавия и египетския лешояди има добре организираната на държавно ниво, дългосрочна и повсеместна отровителска кампания в периода 1958-1970, като по инерция тровенето на хищници продължава до 1990.

В момента голяма част от гореописаните фактори са поставени под контрол. Употребата на отровни примамки е забранена. Грабливите птици са строго защитени. Създадени са защитени територии, които опазват ценни местообитания за много застрашени видове включително лешоядите. Хранителната база, вследствие на пазарни и социално-икономически особености е далеч от потенциала на района, но пък има решение на Европейската комисия, адаптирано и от българските ветеринарни власти, с което се разрешава подхранването на лешояди.

Опасните далекопроводи, които застрашават лешоядите от токов удар са управляема заплаха. В ход са няколко проекта, по които се извършва изолиране на опасни стълбове.

Планираните и съществуващи ветрогенератори са потенциален проблем. Засега някои от големите проекти са в застой, тъй като им предстоят оценки за въздействие върху околната среда. В бъдеще може да се търси решение и чрез навлизане в употреба на нов тип генератори с вертикална ос, който се предполага, че ще е безопасен за реещите птици.

Днес основният лимитиращ фактор за възстановяване на популацията на черния лешояд, е критично ниският брой на индивидите на популацията му в района (само около 20-30 двойки в Дадя в Гърция). Тази колония едва оцелява след дългогодишни мерки прилагани от гръцките природозащитници. Невъзможно е да се очаква от нея да се отделят птици, които да колонизират други райони на Балканския полуостров. Освен това малко са местата, където опазването на лешодите е целенасочено и са взети мерки за оптимизиране на местообитанието и подобряване отношението на местните хора към грабливите птици.

В момента добри места за възстановяване на черния лешояд предлагат Източни Родопи, ПП „Врачански Балкан“, Източна Стара планина, най-вече в района на ПП „Сините камъни“, ЗЗ „Котленска планина“, Камчийска планина и ЗЗ „Кресна“, където се срещат или са успешно въведените в природата белоглави лешояди и се изпълняват редица подготвителни дейности за възстановяване на вида в рамките на проекти LIFE08 NAT/BG/278 и LIFE11 NAT/BG/363. След тежкия инцидент с отравянето на почти цялата новосъздадена колония на белоглавия лешояд в Кресненския пролом през март 2017 (Peshev et al., 2018), този район отпада от плановете за възстановяване на черния лешояд в краткосрочна перспектива.

2.5. Биология на вида

- Размножаване

Черният лешояд е моногамен вид. Гнезди в разредени (рехави) колонии предимно по средно високи стари дървета, често на стръмен склон във височиния хоризонт от 250 до 2000 м.н.в. Гнездото се разполага отгоре на короната на дървото, за да позволява лесно кацане и излитане на едрите птици. Вероятно в миналото повечето от гнездата му в България, са били по широколистни дървета. В посочените от местни жители случаи на гнездене в Източни Родопи е ставало въпрос за стари дъбове (*Quercus sp.*) (Iankov et al., 1994). Данни за гнездене на черни лешояди на листопадни видове дъб има от Франция, а на вечнозелени (*Q.suber* и *Q.ilex*) от Испания. В Македония в района на резерват „Тиквеш“ два черни лешояда до около 2002 година обитаваха скалист пролом със средиземноморска растителност, придържайки се заедно с колония белоглави лешояди. В същия район имаше изоставени гнезда на черни лешояди, построени на върховете на дървовидни хвойни (*Juniperus excelsa*). Във Франция и Испания има гнездовища на бял бор (*P. sylvestris*). В резервата „Дадя“ в Гърция черният лешояд гнезди в стара иглолистна гора предимно на алепски (*Pinus alepensis f. brutia*) и черен (*P.nigra*) бор (Poirazidis et al., 1996), на много стръмни склонове на дълбоки долини, като гнездата са по дървета в средата на горната 1/3 част на склона (последното се споменава във всички известни модели на местообитания за вида). Изложението на склона на който са розположени гнездата варира в различните райони – от предимно южно в Испания до предимно северно в Гърция и Турция. Обикновено в непосредствена близост до гнездото има скала или голямо дърво, които птиците използват за наблюдение на целия район. Един от най-важните фактори за успешното гнездене на черните лешояди е отдалечеността на гнездовия район от пътища и населени места. В различни проучвания се посочват различни дистанции на гнездовищата от населени места (от 0,8 км до 5 км), асфалтирани и горски пътища (0,5 км до 1 км). Наблюдава се тенденция при по-малка популация (Дадя, Гърция) черните лешояди да гнездят в по-отдалечени от населени места райони, докато в райони с по-големи и плътни колонии (Испания, Турция) този фактор е по-незначителен. Вероятно при въведените в

природата птици този фактор също ще е по-незначителен тъй като вече ще са имали съприкосновение с хората в процеса на рехабилитацията, адаптацията и доотглеждането във волиерите.

В Монголия видът е отбелязван върху скали (над 250 от общо 363 изучавани гнезда) и сибирски бряст, като гнездовия успех почти не зависи от субстрата (Reading et al., 2010).

Последното гнездо, установено в България през 1993 година, е разположено на 30-метрова скала със западно изложение, в основата на изсъхнало дърво (Marin et al., 1998), като вероятно се касае за заемане на старо гнездо на скален орел.

Гнездата са солидни постройки с диаметър около 2 м и височина понякога до 1 м., поради което изискват дебели стабилни, не много високи и с обилна корона дървета. Едно и също гнездо се използва години наред.

В литературата се съобщава за размери на новоизградените гнезда около 140 - 200 см в диаметър и 70 - 100 см височина (Cramp, Simmons, 1980), а последното установеното в България гнездо е с размери диаметър 150 см и височина около 170 см, което предполага, че гнездото не се използва за първа година или е изградено от друга хищна птица (Marin et al., 1998).

В случаите, когато гнезда в рехава колония, разполага гнездата си на разстояние 100-400 метра в центъра на колонията, до 200-1000 м в периферията (Bernis, 1966); като при най-гъстонаселените колонии, установени в Испания, достига 25 размножаващи се двойки на 3 км² (Cramp, Simmons, 1980).

Данни от Испания посочват загнезждане около 10 март (между началото на февруари и началото на май) ($SD \pm 14,4$; $n=316$) (De la Puente, 2006). През 30-те години на XX век в зоологическата градина на Н.В. Царя имало черни лешояди, редовно мътят и има данни за снасяне на 15.04.1932 (Атанасов, 1932). Снасят обикновено по едно овално мръснобяло яйце, напетнено с червеникавокафеви пръски (Cramp, Simmons, 1980). В много редки случаи са намирани две яйца - в едно-единствено гнездо от общо 370 проучвани гнезда в Добруджа (Атанасов, 1932).

По данни от Испания, малките се излюпват около 9 май ($SD=12,4$; $n=258$) и напускат на гнездото около 28 август ($SD=10,8$; $n=267$) (De la Puente, 2006). По-голямата част от гнездовия неуспех се случва в 55-дневния процес на инкубация (Reading et al., 2010).

Птиците се придържат към района на гнездото през по-голямата част от годината, като разреждат посещенията си само през октомври и докъм януари (Bernis, 1966; Христов и Стойнов, 2002).

Младите остават с възрастните в гнездовия район още 50-60 дни, като се движат в семейни групи до навършване на полова зрелост (Христов и Стойнов, 2002). Достигат полова зрелост на шестата си година (Cramp, Simmons, 1980), но могат да гнездят успешно още на четвъртата си година (Христов и Стойнов, 2002).

- **Хранене**

Черният лешояд е сакрофаг. Основната му храна са трупите на едри и средно едри бозайници. Това са най-често домашни животни (говедо, кон, магаре, свиня, коза, овца, куче, котка и др.). В Източните Родопи видът има на разположение и трупите на умрелите в ловно стопанство „Студен кладенец” елени лопатари, муфлони и други диви бозайници. Черният лешояд охотно яде и дребна мърша, като зайци, лалугери и др. В редки случаи може да улавя и костенурки. Сравнително нова информация за храната на вида в Турция показва, че на някои места пилешкото месо от отпадъците от интензивни птицеферми е установено в 22,5% от изследваните погадки на черните лешояди (Yamac, Gunyel, 2010).

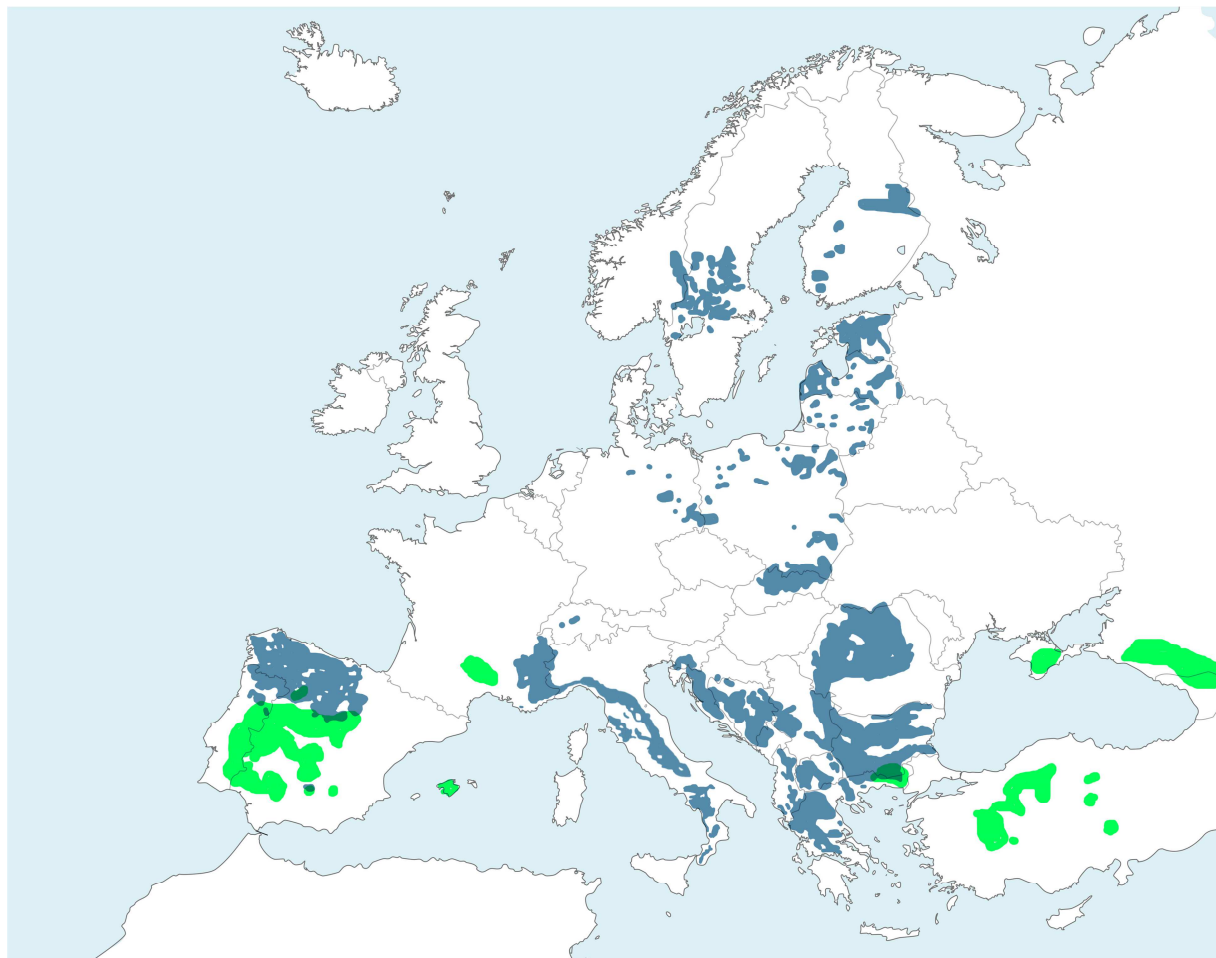
Видът обикновено доминира на струпванията на лешоядините птици за храна. Предпочита меките части на трупа (но не вътрешностите), които яде заедно с кожата, козината, сухожилията и костите. Храната си търси на групи или поединично, понякога се включва в групите на белоглавите лешояди. Хранителната му територия се простира в райони с екстензивно пасищно животновъдство, едродивечови ловни стопанства, райони с размножаващи се вълчи двойки, големи реки с обширни речни долини, където реката често изхвърля трупове на умрели животни.

Черният лешояд в голяма степен е зависим от наличието на вълци в района. Убивайки по-едри жертви, отколкото могат да изядат, те често осигуряват храна за лешоядите. В Македония, едно от народните названия на черния лешояд е „вълчи мршоядец” (в превод - вълчи лешояд), което е показателно за свързаността му с вълците. Вероятно тази тясна връзка е и основната причина черният лешояд да бъде унищожен напълно от отровни примамки и капани за вълци. Последното пък може да обясни оцеляването на черния лешояд на остров Майорка, където няма едри хищници и съответно не е водена борба с тях.

В съвременен проучване на симпатричното разпространение на вълка (*Canis lupus*) и лешоядите в Европа (Stoynov et al., 2018) е установено, че черният лешояд е оцелял в Европа до наши дни, на места, където вълкът е изчезнал още до средата на XX век или никога не се е срещал (Естрамадура, Андалусия, южната част на Кастиля и Леон, и Майорка в Испания, Централния масив и Предалпите във Франция – успешно повторно въвеждане, Крим). Единствената колония на балканите в НП „Гората Дамя” оцелява в район, където вълкът се среща, но тук вероятно системното подхранване на лешоядите се явява като буфер на проблема с използването на отровни примамки. Въпреки това, нарастването на колонията в Дамя е несравнимо по-бавно (доколкото, въобще го има) от местата, където няма вълци и съответно проблем с отравяния – Франция и Испания. Вероятно това е свързано с предпочитанието на вида да се храни с останките от жертвите на вълка (където се срещат симпатрично), които пък най-често са били наръсвани с отрова и използвани за примамки за отравяне на хищника. Така вместо да се възползва от присъствието на вълка, черният лешояд е изчезнал от районите, в които хищникът се среща, поради конфликта му с човека. Също така, на Балканите вълкът заема три пъти по-голяма площ и популацията му е два до три пъти по-голяма от тази на Иберийския полуостров. Това и би могло да е обяснението за разликата от над 40 пъти в броя на лешоядите в полза на Иберийския полуостров.

Като важно условие за подходящост на даден район за изхранване на черни лешояди може да бъде изведено честото наличие на малки по размер трупове или остатъци от такива. Това може да са райони с екстензивно отглеждане на овце и/ или кози, ловни стопанства с елени лопатари, където и едните и другите често стават жертва на размножаващи се вълчи двойки.

Алтернатива на това са високите концентрации на по-дребна плячка, с естествено предизвиквана смъртност – примерът от Испания със заекът подземник (*Oryctolagus cuniculus*) или места за депониране на умрели животни от интензивни ферми – птицеферми в Турция.

Фигура 4. Карта на разпространението на черния лешояд *Aegypius monachus* (зелено) и вълка *Canis lupus* (сиво) в Европа (Stoyanov et al., 2018).

- **Разпространение на местообитанията**

През 1995 г., след откриването на групата черни лешояди в долината на Бяла река за пръв път беше възможно да се опише по-подробно местообитанието на вида в България.

Мястото за ношуване и почивка е в стара разредена дъбова гора с подлес от червена хвойна и къпина, заемаща северен склон спускащ се в долината на р. Бяла река. Сред гората има ниски стърчащи (4-5 м) скали, рядко използвани за почивка от лешоядите. Птиците предпочитат билните части на хълма, чиито източни и западни склонове се спускат в дълбоки дерета обрасли с описаната по-горе растителност. От билото на хълма се разкрива обзорна гледка на север, североизток и северозапад. Лешоядите, кацащи предимно на изсъхналите дъбове по

билото, имат възможност да наблюдават голяма част от ловната си територия. (Христов и Стойнов, 2002).

Лешоядите предпочитат две основни места за заряване (набиране на височина). Едното място е спускащо се на север дере, от което птиците излитат и от мястото за почивка. Другото е над стърчаща скала на завой на р. Бяла река, над която лешоядите заряват на голяма височина, за да търсят храна. Предпочитана посока за търсене на храна е север - северозапад, но това се определя от локалния релеф и климатични особености (Христов и Стойнов, 2002). След 2004-та година, в резултат на функционирането на площадката за подхранване в района на Бяла река, традиционно място за нощувка и почивка на черните лешояди стават група от изсъхнали дъбове, на около 500 м от площадката, с директна видимост към нея.

Територията за търсене на храна включва долината на р. Бяла река и ниско планински хълмисти терени с обработваеми земеделски площи. Издънкови дъбови гори се редуват с открити площи използвани за пасища. От голямо значение е наличието на вертикални въздушни потоци (Христов и Стойнов, 2002).

Съгласно CORINE класификацията на местообитанията на птиците в България (Янков, 1997) местообитанията на черния лешояд може да бъдат отнесени към следните типове:

А) Гнездови местообитания

41 Широколистни листопадни гори
42 Иглолистни гори
43 Смесени гори
62 Скали и скални стени (във вътрешността на страната)

Б) Местообитания за търсене на храна

32 Сухолюбиви храсталаци
34 Степни и сухолюбиви тревни съобщества по варовити терени
35 Тревни сухолюбиви съобщества по сухи силикатни терени
36 Алпийски и субалпийски тревни съобщества
61 Сипеи
62 Скали и скални стени
82 Посеви и други тревни култури
87 Пустеещи земи

Черният лешояд изгражда гнездата си обикновено върху короната на дърво, по-рядко върху здрав клон или скала (Cramp, Simmons, 1980). Гнездото обикновено се намира на височина 10-20 м над земята, но може да бъде и до около 5 метра от земната повърхност (Cramp, Simmons, 1980).

В миналото в България е гнездял както на иглолистни дървета (предимно борове), така и на дъбове. Понастоящем на Балканския полуостров съществува само една колония на вида в гръцката част на Източните Родопи в резервата Дадя, където черните лешояди гнездят изключително на борове. Тази територия се намира на около 20 км от българската граница и е единственото място, от което може да се очаква естествено завръщане на вида в България.

При загнездване на вида в България, може да се очаква черните лешояди да предпочетат местообитание, сходно с това, в който самите те са излюпени, а боровите с плоски корони са най-удобните дървета за разполагане на огромните им гнезда.

Местообитанието, в който се срещат в Гърция, се определя като местообитание 9530 - Субсредиземноморски борови гори с ендемични подвидове черен бор. Ксерофитни и мезоксерофитни реликтни гори, доминирани от *Pinus nigra ssp. pallasiana*, срещащи се главно върху варовикови почви. Характерни са за ксеротермни местообитания до 1300 m н.в. На по-малка надморска височина, в южните райони на България, в състава им влизат видове като *Juniperus oxycedrus*, *Genista rumelica* и др.

Структурата на боровите гори е била променена, вследствие експлоатацията през 19 век. Тя е била опростена, приведена в правилен или полу-правилен вид, доминирана от едновъзрастен дървостой. В други случаи, насажденията се характеризират с неравномерна структура и липса на стари дървета. В някои случаи такова стопанисване е довело до деградация на почвата и появата на светлолюбиви храсти и треви под склопа. В други случаи, кратки турнуси на сеч – имайки предвид продължителността на живот на видовете – са довели до фрагментиране на горите (Куртев, 2014).

Поради специфичната биологията на вида, черният лешояд може да се категоризира като полу-колониален. Отделните индивиди могат да търсят храната си заедно, както и да споделят едни и същи водоизточници. Същевременно, в местата за гнездене, всяка двойка охранява строго гнездото си в радиус от 50 м (Cramp, Simmons, 1980), а в гнездовите групи, средното разстояние между отделните двойки (най-близък съсед) е около 600 м.

През 2001 г. в резервата Дадя гнездят 25 двойки черни лешояди, разпределени условно на две групи, на територия от около 7250 ha. През 2001 г. средното разстояние между отделните двойки (най-близък съсед) е 646 м и варира от 279 до 2460 м. (Poirazidis et al., 2004). Плътноста на гнездата на черните лешояди в най-добрите местообитания в Национален парк Кабаньерос е 2,23/100 ha, а в тези с по-лоши условия, плътността е 0,17/100 ha. При тези условия, необходимата гнездова територия за 25 двойки черни лешояди е от 1086 ha до 14 700 ha, или при средни условия, необходимата територия за гнездене на 25 черни лешояда е 7500 ha. Тази стойност е много близка до представената от резервата Дадя (Куртев, 2014).

В познатите ни местообитания на черни лешояди, откритите пространства, които видът използва за търсене на храна, варират много, както по отношение на процент от общата територия използвана от вида, така и по отношение на отдалечеността им от гнездовищата. За резервата Дадя (площ от 43000 ha) откритите горски територии са 7,2 %, обработваеми земи в горски фонд - 33,11 %, борова гора - 26,96 %, смесени гори - 18,34 % и широколистни гори - 14,39 % (Poirazidis et al., 2004). В тези условия, много често черните лешояди търсят храната си извън територията на резервата. Известни са гнезда на черни лешояди в Монголия, където видът гнезди на единични дървета по скални масиви, в 100% безлесни райони. За колонията на вида в Дадя е проведено радиотелеметрично проучване за територията, която се използва от черните лешояди. Общата територия, използвана от 6 птици, с поставени радиопредаватели, е 243 000 ha. Два лешояда от проучването са възрастни, размножаващи се птици, за които максималната обитаваема територия е съответно 111 000 ha и 124 000 ha, а най-често използваната от тези птици територия е съответно 32 000 ha и 27 000 ha.

Следователно, за нуждите на настоящия план, може да приемем, **че местата за гнездене на черните лешояди не трябва да са по-отдалечени от 20 км от най-добрите места за хранене** (Куртев, 2014).

Тъй като черният лешояд е много едра птица (най-голямата граблива птица в Европа), с размах на крилата до 300 см и средно тегло около 10-11 кг и строи гнездо с диаметър средно 180-200 см и височина средно 40-50 см., той се нуждае от големи дървета с плоски корони, на които да може да построи гнездото си.

Обикновено това са черен бор (*Pinus nigra*) но може и бял бор (*Pinus sylvestris*). Формата на короната е задължително плоска, развита в средната или горната част на ствола. Височината на дървото е между 8 и 15 метра. Диаметърът на дървото на височина на гърдите – 36-50 см и повече. Дървото трябва да има поне 20 клона.

Черният лешояд предпочита да гнезди в силно пресечени райони с дълбоки дерета и стръмни склонове. Обикновено гнездовите дървета са разположени в горната една трета на склона, като в наклона в радиус от 150 м е по-голям от 20°. Това разположение позволява на птиците да влитат по-лесно в гнездото и съответно да излитат. **Изложението на склона зависи от надморската височина - от 300 до 500 м - североизток, изток; над 700 до 1200 м и повече – юг, югоизток.**

В условията на резервата Дадя, гнездовият район е оценен във фитоценологично отношение в рамките на 150 м около наличните гнезда. Типовете гора, в които са налични гнездови дървета са разделени на няколко групи: чиста борова или смесена гора с участие на борове от 70 до 100% (*Pinus sp.*); смесена борово – широколистна (40-70% *Pinus sp.*); смесена борово – широколистна (10-40% *Pinus sp.*); широколистна гора с единични борове (*Pinus sp.*) (Poirazidis et al., 2004). Боровите са представени с два вида - черен бор (*Pinus nigra*) и алепски бор (*Pinus alepensis var. brutia*), широколистните едификаторни видове са благун, цер и космат дъб, представени в дъбови формации в различно процентно съотношение. Анализът показва, че за гнезденето на черния лешояд няма толкова значение видовия състав на гората, колкото нейната **вертикална структура**.

Идеални условия за гнездене на черни лешояди предоставят разновъзрастните гори, в които са налични единични или надлесни борове с плоски корони. Вероятно във връзка с нуждата от прикритие на гнездото, най-често около гнездовото дърво е наличен младеняк. Същевременно в площта от 0,1 ha около гнездовото дърво (радиус от 17,85 м около дървото), наличието на дървета с диаметър на гърдна височина ($D_{1.3}$) от 4–20 и 22–34 cm са значително по-малко от нормално представените в гората (Poirazidis et al., 2004). Това най-вероятно е свързано с възможността за по-лесно влитане и излитане от гнездото (Куртев, 2014).

Наличните анализи на местообитанията категорично показват **нетърпимостта на черните лешояди към безпокойство около местата за гнездене**. Отстоянието от населени места трябва да е поне 3 км, а от оживени пътища – поне 2 км. Отстоянието от горски пътища силно зависи от тяхната натовареност и сезонност. В изследваните колонии то е над 500 м. Факторът отстояние от използвани пътища във всички изследвания е представен като един от най-значимите (Куртев, 2014).

- **Движения**

Частичен мигрант. Постоянен в някои от териториите, но много индивиди зимуват на юг от гнездовите си територии, а други проявяват номадство (Gavashelishvili, 2005; Kenny et al., 2008).

Няма достатъчно данни за миграцията на вида в България. Наблюдаваната хранителна миграция на птици от резервата Дадя - Гърция в Източните Родопи в България е с най - висок интензитет от май до септември (Христов и Стойнов, 2002). Този период в общи линии съвпада с периода на изхранване на малките.

На база на някои съвременни наблюдения и данни за вида може да се предположи, че миграционният цикъл на черния лешояд е подобен на този на белоглавия лешояд. Младите след напускане на гнездото мигрират на юг, и се завръщат през пролетта април-май на север преминавайки през родната колония и отиват до 300-400 км на север, североизток или северозапад пребивайки в други колонии на лешояди. През есента септември- октомври пак тръгват на юг. След 2-3 година стават по-малко мобилни и се задържат в родната колония или избраното място за гнездене. Възрастните се придържат към колониите, и рядко ги напускат до не повече от 60-70 км.

III. ОБЩ АНТРОПОГЕНЕН НАТИСК, ЗАПЛАХИ И ЛИМИТИРАЩИ ФАКТОРИ

3.1. Причини за изчезването на вида в България

До последната четвърт на XIX век черният лешояд вероятно е заемал всички подходящи гнездови места в страната. На базата на сравнение на всички фактори, може да се предположи, че по онова време на територията на днешна България са гнездили между 500 и 1000 двойки черни лешояди, а вероятно и доста повече.

Първите данни за намаляване на вида се свързват с края на XIX в., като посочваните причини са основно кампанията по залагане на стрихнин (Боев и Мичев, 1981).

През 1912 г. Пантелеев съобщава за голям брой отровени лешояди и орли в Източна Стара планина (Боев и Мичев, 1981).

През първите десетилетия на XX век в България е осъществена повсеместна кампания за изстребване на грабливите птици като „вредни“. Макар лешоядите да са защитени със закон още през 1897 г., вероятно отделни черни лешояди и техни гнезда са били унищожени. В един от ежедневниците от около 1930 г. има снимка на събрани по време на въпросната кампания яйца на грабливи птици, натрупани на висок над 1 м куп, като сред тях ясно се виждат много едри яйца, вероятно и на черни лешояди (П.Янков, лично съобщение).

Вероятно след Балканската, Междусъюзническата и Първата Световна война, много оръжие остава в населенито и отстрелът на грабливи птици става още по-масово явление.

От данни от Статистическия годишник на Царство България, за ловната година 1933/1934, научаваме, че са били избити общо 3207 орли и 19 947 соколи и ястреби. Според същия източник, в периода 1941 – 1947 са били избити 25 272 орли и 220 140 соколи и ястреби. Сред толкова много избити грабливи птици е лесно да си представим, че е имало и черни лешояди.

До към 1970 г. в цялата страна са използвани примамки със стрихнин за борба с вълка и другите хищни бозайници. Тази практика продължила десетилетия във добре организираното по онова време държавно горско стопанство и ветеринарно дело, и с участието на доброволци сред ловците, несъмнено е била един от основните фактори, довели до изчезването на черния лешояд от страната към посочената година. Причина за това е, че благодарение на силното си зрение и сканиране от въздуха лешоядите обикновено откриват отровната примамка преди хищните бозайници, за които е поставена или се хранят с трупа на вече отровения хищник. Джунински (1980) посочва като причина прекомерната употреба на стрихнин за тровене на вълци, като цитира, че едва за 30 години във Видинско има регистрирани над 50 вълка, отровени със стрихнин (Джунински, 1980). Същата причина - мащабното използване на стрихнин за борба с вълците - е посочена и от Боев (1987), който споменава също изграждането на екарисажи, залагането на капани за хищници през 50те години и лекомислените изстрели на недобросъвестни ловци, въпреки наложената тогава глоба от 600 лв за убит/уловен екземпляр (1986 г.) (Боев, 1987).

По тази причина Боев и Мичев защитават тезата, че видът е изчезнал вследствие на пряко и косвено преследване от човека, основно употребата на стрихнизирана стръв, отстрел и улавяне в капани (клюси); като за второстепенни причини посочва силно намаляване на вълците, ограничаването на високопланинското екстензивно животновъдство и санитарните

мерки срещу оставяне на умрели домашни животни на открито, тоест – увреждането на хранителна база (Боев и Мичев, 1981).

Много важна причина за изчезването на черния лешояд от България е и промяната в начина на стопанисване (от екстензивно към интензивно след 1950) на селскостопанските животни и начина на обезвреждане на трупове. Въпреки, че като брой животните в социалистическа България дори се увеличават, то стопанисването в интензивни ферми и високите ветеринарни стандарти за профилактика и унищожаването на трупове в екарисажи намалява достъпа до хранителния ресурс на лешоядите. Използваните преди Втората Световна война „конски гробища“ до всяко село, където са се оставяли трупове на добитъка (по този начин достъпни за лешоядите) се заместват с бетонни трупни ями и /или извозване до екарисажи за обезвреждане и преработка.

Този фактор сам за себе си не би бил толкова значим, ако не беше съчетан с масово, системно, дългосрочно, добре организирано (в изцяло държавно стопанство) и повсеместно използване на отровни примамки за унищожаване на хищници (най-вече вълк).

При комбиниране на двата посочени по-горе фактори се получава така, че голям процент от въобще достъпната храна за лешоядите е отровена. Критично ниската вече численост вероятно под 50 двойки и комбинирането на последните два, изброени по-горе фактори, довеждат практически до изчезване на вида още преди приемането на закона за опазване на природата през 1962 година. Макар и да са останали единични гнездящи двойки след този период те все още са били подложени на пълен спектър от застрашаващи вида фактори, популацията е била силно фрагментирана и в това положение нови и случайни фактори вече също са оказвали въздействие. Като два такива могат да бъдат приети и последните три описани по-долу.

Изграждането на електропреносната мрежа с множество стълбове и кабели преминаващи през планини и ждрела, вероятно също изиграва известна роля за изчезването на вида, като прибавя още един застрашаващ фактор, вероятно действащ предимно върху младите черни лешояди.

Допълнително значение оказва прекомерната употреба на силно токсични пестициди в земеделието, довели до вторично отравяне на много грабливи птици.

Също така гнездовищата на черния лешояд в средата на XX век са компрометирани от лесоустройствени мероприятия, които не са съобразени с изискванията на редица видове, вкл. черния лешояд за опазване на стари разредени гори в отдалечени райони като важно гнездово местообитание.

3.2. Заплахи и лимитиращи фактори и потенциални съвременни заплахи за вида при успешното му възстановяване

- **Естествени фактори**

3.2.1. Критично ниска численост и фрагментация на популацията

Несигурните тенденции на популациите на черния лешояд в съседни на България страни и съседни на Балканския полуостров райони (BirdLife International, 2004), в съчетание със сравнителната консервативност по отношение на избора на места за гнезедене (Cramp, Simmons, 1980), са пречка за възвръщането на вида в традиционните му местообитания в България.

Наличните колонии в Гърция, Турция и Украйна нямат потенциала за развитието и увеличаването популацията на черния лешояд, особено предвид отбелязата тенденция на умерен спад (BirdLife International, 2004), като дори повдигат въпроси за оцеляването на вида в тази част на Европа.

Чувствителност на вида: Висока

Териториален обхват на въздействието: Източна Европа, вкл. България

Интензивност: постоянна

Тенденция: Увеличаване

Значимост: Висока

3.2.2. Конкуренция със сходни видове

Белоглавите лешояди в Източните Родопи откриват по-бързо потенциална храна и хранейки се групово, бързо изяждат намереното. В дългосрочен план вероятно свръх-увеличаване на популацията на белоглавия лешояд може да се окаже сериозен лимитиращ фактор, относно наличната хранителната база за черния лешояд. Подобна е ситуацията в някои райони на Испания, където изключително високата концентрация на белоглави лешояди (в Испания гнездат над 25 000 двойки белоглави лешояди), е пречка за развитието на популацията на черни лешояди. Има данни, че поради редовно недохранване, черните лешояди в Испания са намалили с около 1 килограм средната си телесна маса през последните 15-20 години (GREFA pers. comm.). Едновременно с това, черните лешояди трябва да се конкурират с бездомни кучета, гарван, вълк, дива свиня, и т.н. Слаба е конкуренцията от страна на видове като лисица, египетски лешояд, голям ястреб, черна каня, обикновен мишелов, кръстат орел, скален орел, малък креслив орел.

Чувствителност на вида: средна

Териториален обхват на въздействието: целия ареал

Интензивност: постоянна

Тенденция: постоянна

Значимост: незначителна

3.2.3. Абиотични фактори

Видът е уязвим спрямо редица абиотични фактори, сред които:

- липса на подходящи места за гнездене;
- горски пожари, предизвикани от мълнии, които унищожават гнездовите местообитания и малките в гнездата;
- силни студове, които влияят отрицателно върху гнездовия успех;
- бури, обилни снеговалежи и дъждове, които унищожават гнезда, пречат на намирането на храна;
- гъсти и продължителни мъгли;

- засушавания, силни горещини - пресъхват реки и микроязовири, което лимитира разпространението на черния лешояд;

Поради ограниченото разпространение и малка популация на вида в съседни на България територии, тези фактори се превръщат в ключови за оцеляването на вида и възстановяването му в страната.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: целия ареал

Интензивност: постоянна

Тенденция: постоянна

Значимост: висока

- **Антропогенни фактори**

3.2.4. Отравяне (залагане на отровни примамки срещу наземни хищници)

Практиката по използване на примамки със стрихнин за борба с вълка и други хищни бозайници безспорно е допринесла за изчезването на вида. През 1984 г. е документиран случай, при който два черни лешояда са уловени след нерегламентирано използване на луминал в района на резерват „Вълчи дол”, Източни Родопи (Христов и Стойнов, 2002).

Умишленото и вторичното отравяне е посочено като заплаха от потенциално критична значимост в Европейския план за действие за черния лешояд (Heredia, 1996). Използваните отрови са стрихнин (България, Испания), карбофуран (Австрия, Германия, Швейцария) – пестициди и родентициди, използвани за контрол на популациите на лисици, скитащи кучета, врани и плъхове (Heredia, 1996). До 1981 в Гърция се използва стрихнин, а след това до 1991 калиев цианид за унищожаване на хищници (Sakoulis, 2000). Отравянето е посочено сред основните фактори, причиняващи смъртност на черните лешояди (Heredia, 1996).

В друго проучване (Parvanov, Stoynov et.al 2018.) за отравянията на лешоядни птици в България се посочва, че основният проблем за едрите лешояди е залагането на отровни примамки за унищожаване на вълци, което обаче може да се предотврати или минимизира с интензивно подхранване и поддръжка на мрежа от площадки за подхранване на лешояди.

Отравянето със стрихнин се посочва като една от основните причини за изчезването на брадатия и черния лешояд от България (Боев и Мичев, 1981); Симеонов и др. 1990; Боев, 2011).

Данните за отравяния на лешояди датират от края на XIX в., като посочваните причини са основно кампанията по залагане на стрихнин (Боев и Мичев, 1981).

По-късно, в началото на 1980те години е обявена нова “война на хищниците”, като тогава се използват предимно упойващи вещества като луминал, както и отрови от групата на фосфороорганичните съединения.

От края на 80те години използването на отровни примамки е забранено от българското законодателство, забранено е и от международни документи, като Бернската конвенция.

Тъй като към края на ХХ век, вече черният лешояд е изчезнал от България, данните за нелегално използване на отровни примамки, които имат последствия за лешоядите са обект на мониторинг чрез все още представените в страната белоглав лешояд, египетски лешояд, скален орел, кръстат орел, гарван и др.

Тровене с по-сериозни последици за лешоядите в Източни Родопи е регистрирано през 1995 г., когато са били намерени 5 възрастни, 1 полово незрял и 5 малки в пухово оперение. Вероятно е имало и още пострадали птици, но са останали неоткрити (Demerdzhiev et al., 2014). През 1997 г. една двойка египетски лешояди е отровена в същия район (Hristov et al., 2012). През април и май 2003 година има отровени с цинков фосфид първо един и после още един белоглави лешояди в района на язовир Студен кладенец (Spasov, 2003). Има доказан случай на отровен белоглав лешояд и от 16.02.2007 г., от района на яз. Студен Кладенец (Зелени Балкани). Може да се заключи, че в Източни Родопи постоянно има използване на отровни примамки, както във всички райони, в които има конфликт между животновъди и вълци. В Източни Родопи обаче, проблемът до голяма степен намира решение, чрез поддържането на площадки за подхранване и дейности по връзки с обществеността и образование на целевите групи (ловци, животновъди, горски специалисти, ветеринари и т.н.), които намаляват въздействието дотолкова, че например популацията на белоглавия лешояд все пак се увеличава, макар и не с темповете, както в безпроблемни райони, като Централния масив във Франция.

През март 2017, над 30 белоглави лешояди са отровени в района на Кресненския пролом, като с това почти е унищожена новосъздадената колония на вида в района. Цял труп на крава е използван за примамка за унищожаване на хищници (с фокус към вълка), и поставения карбофуран действа в продължение на повече от две седмици, като лешоядите измират поетапно, тъй както поетапно отделни групи лешояди се хранят на трупа на кравата. В този случай от критично значение се за спасяването на поне половината колония е било своевременното откриване и неутрализиране на примамката. В следващите месеци колонията е консолидирана отново, с интензивни и мерки и освобождаване на няколко птици с GPS предаватели за да действат като „шпиони” за откриване на отровни примамки (Peshev et al., 2018).

Проблемът с използването на отровни примамки е актуален за целия Балкански полуостров, в зоната на присъствие на вълка. От 1996 в базата на ФДФФ са събрани данни за над 100 случая на отравяне на животни в природата, от които в 33 случая са засегнати лешояди и орли. Както беше споменато по-горе, само в районите в които има редовно и добре поддържани площадки за подхранване на лешояди се наблюдава стабилна и/или увеличаваща се численост на съответния вид. В случая с египетския лешояд – по-бавно намаляваща численост, поради действието на много повече фактори вкл. критично ниска численост.

Вид/Район	Иберийски полуостров (гнездови двойки)	Балкански полуостров (гнездови двойки)
Белоглав лешояд	25 000 (Andevski 2013)	600 (Andevski 2013)
Черен лешояд	1 845 (BirdLife International 2013)	28 (Andevski 2013)
Брадат лешояд	120 (BirdLife International 2014)	6-7 (Andevski 2013)
Египетски лешояд	1500 (Burfield & Bommel 2004)	80 (Andevski 2013)
Вълк	2200-2500 екз. (Kaczensky et al., 2013)	3950 - 5000 екз. 3950 (Kaczensky et al., 2013)

Таблица 1. Сравнение на броя на лешоядите и вълка на Балканския и Иберийския полуострови. (по Stoynov et al., in press)

Популацията на вълка на Балканския полуостров е не само по-голяма като брой индивиди от тази на Иберийския полуостров, но също и обитава много по-голяма (почти три пъти по-голяма) територия – на Балканите 3314 заети от постоянно присъстващи вълци 10x10 км квадрати, а на Иберийски полуостров- 1203 (при положение че Косово не е включено, поради липса на данни) (Stoynov et al. in press). Това означава, че лешоядите на Балканите са изложени много повече на конфликта човек-вълк и следващото от това залагане на отровни примамки. Вероятно това обяснява разликата от около 40 пъти по-големи популации на лешоядите на Иберийския полуостров от това на Балканите. От тук следва, че увеличаването на едрите хищници и най-вече вълка в Европа докладвано на скоро (Chapron et al., 2014), представлява опасност за оцеляването на лешоядите

Чувствителност на вида: Висока

Териториален обхват на въздействието: цялата страна

Интензивност: динамична

Тенденция: флукутираща

Значимост: Критична

3.2.5. Незаконен острел

В началото на XX век в България е осъществявана мащабна кампания по отстрел на хищни птици като „вреден дивеч“. Като вид с впечатляващи размери, черният лешояд е отстрелван и с препараторски цели за музейни, училищни сбирки и частни колекции.

В последните 20 години в Спасителния център за диви животни към Зелени Балкани - Стара Загора не са постъпвали отстреляни черни лешояди.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: места за хранене и гнездене

Интензивност: средна

Тенденция: намаляване

Значимост: висока

3.2.6. Загуба и влошаване на местообитания

В горскостопанските среди и сред обикновените хора има нагласа за унищожаване на стари дървета, особено, когато са изсъхнали или непригодни за дървен материал. Дървото с едно от последните бивши находища на вида в Източни Родопи е унищожено точно по този начин (Yankov, Khristov et al., 1994).

До влошаване на местообитанието водят и прокарването на противопожарни просеки, горски пътища, електропроводи, ветрови паркове и друга инфраструктура. Има документиран случай на изоставено гнездо на десетки метри от новопрокаран горски път, както и случай на незаконно прокарване на горски път през резерват „Вълчи дол“, в непосредствена близост до последното установено гнездово находище на вида в Източни Родопи (Христов и Стойнов, 2002).

Влошаването на местообитанията често е в резултат на няколко други ключови фактора, чиято важност обуславя отделното им разглеждане – сблъсък с електропроводи, изграждане на ветрови паркове и безпокойство, които имат доказано негативно влияние върху популациите на черния лешояд.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: места за хранене и гнездене

Интензивност: слаба

Тенденция: динамична

Значимост: критична

3.2.7. Намаляване на хранителната база

Тази заплаха се обуславя от няколко различни фактора – намаляване на пасищното животновъдство най-напред след средата на 1950-те години, с интензифицирането на социалистическото стопанство, след това с абсолютния крах на животновъдството след 1990 година. От таблиците и графиките по-долу се вижда, че преди Втората световна война и през социализма, общия брой на селскостопанските животни (говеда биволи, еднокопитни, овце, кози и свине) варира от 10 до 17 млн. За да спадне рязко след 1990 година и да достигне най-ниските си нива през 2013 – малко над 3 млн.

Абсолютен брой (в хил.бр.) на селскостопанските животни по видове в България към съответните години за периода 1892-2013.

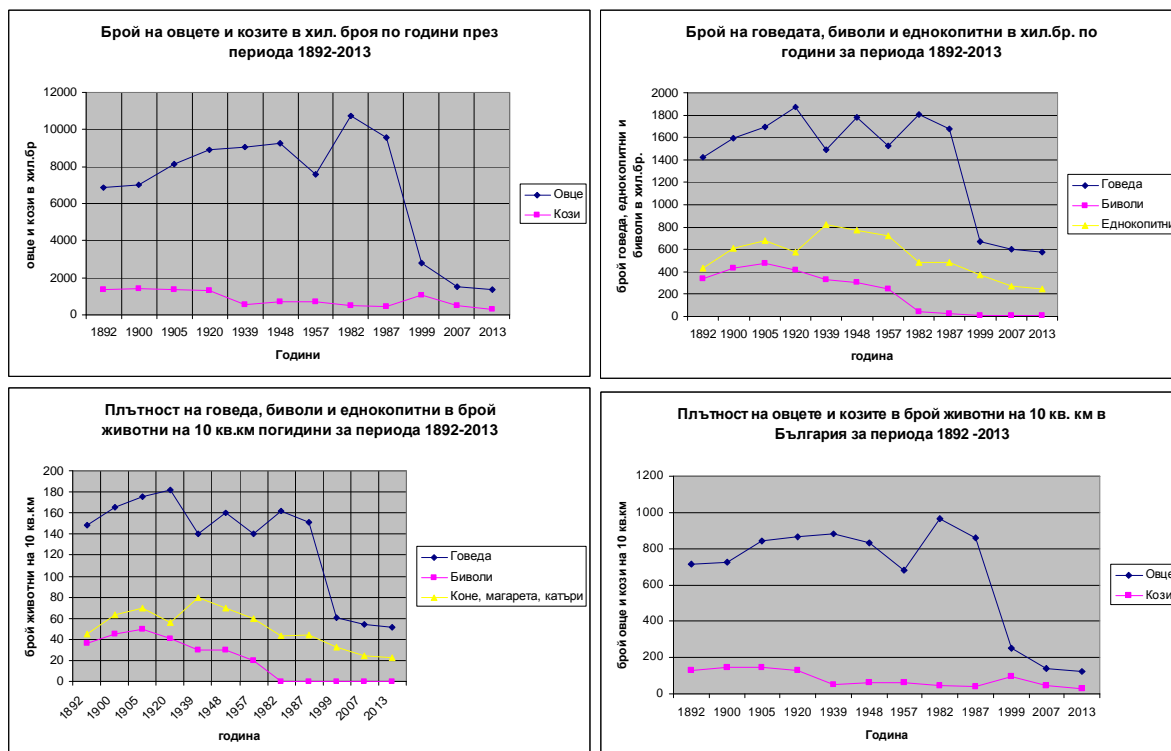
Брой на селскостопанските животни по видове (в хил.бр.) и по години, за периода 1892-2013												
Вид добитък	1892	1900	1905	1920	1939	1948	1957	1982	1987	1999	2007	2013
Говеда	1426	1596	1696	1877	1495	1783	1528	1807	1678	671	602	575
Биволи	342	431	477	418	327	303	243	44	26	10	9	10
Коне, магарета, катъри	434	611	674	579	822	771	718	481	487	370	270	250
Овце	6868	7015	8131	8923	9027	9265	7596	10726	9563	2774	1526	1369
Кози	1364	1405	1384	1332	550	719	714	490	441	1048	495	289
Свине	462	368	465	1090	742	1077	1467	3844	4050	1721	889	586
ОБЩО	10796	11426	12827	14219	12963	13918	12266	17392	16245	6594	3791	3079
Птици	3427	4752	6408	7294	н.д.	11380	14117	40562	39735	15686	21796	13214

Таблица 2. Брой на селскостопански животни по видове и по години (1892-2013)

Плътност на селскостопанските животни по видове в брой на 1000 хектара (10 кв.км) по години за периода 1892-2013													
Вид добитък/ година	1892	1900	1905	1920	1939	1948	1957	1982	1987	1999	2007	2013	Испания 2011*
Говеда	148	166	176	182	140	160	140	162	151	61	54	52	117
Биволи	36	45	50	41	30	30	20	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	н.д.
Коне, магарета, катъри	45	63	70	56	80	70	60	43	44	33	24	23	н.д.
Овце	712	728	844	865	880	830	680	966	862	250	137	123	394
Кози	131	145	144	129	50	60	60	44	40	94	45	26	
Свине	47	38	49	106	70	100	130	346	365	155	80	53	508
ОБЩО	1120	1185	1331	1378	1260	1250	1110	1567	1464	594	342	277	1020
Птици	356	493	665	707	н.д.	1025	1272	3654	3579	1413	1964	1191	2752

Таблица 3. Плътност на селскостопанските животни по видове в България в брой на 1000 хектара (10 кв.км) към съответните години за периода 1892-2013

* В последната колона са посочени данни за Испания, защото при такава плътност на селскостопанските животни, общо за страната, броят на лешоядите там е както следва: белоглав лешояд > 25 000 двойки; черен лешояд > 1700; египетски лешояд > 1500; брадат лешояд > 90 двойки.

Фигура 5. Плътност на селскостопанските животни в България по видове в брой на 1000 ха (10 кв.км) за периода 1892-2013

През периода 1892-1987 в България плътността на селскостопанските животни (говеда, еднокопитни, овце, кози и свине) е приблизително между 1100 и 1400 броя на 10 км², което е съизмеримо със съвременното състояние и животновъдството в Испания. Това сравнение е важно, защото при такава средна плътност на селскостопанските животни в Испания има 25 000 дв. белоглави лешояди, 1700 дв. черни лешояди, 1500 дв. египетски и 90 дв. брадати лешояди. Но след 1990 година средната плътност в България намалява за да достигне 277 животни през 2013, като тук голям дял все още има също намиращото се в упадък интензивно свиневъдство.

Черният лешояд разчита до голяма степен на домашни животни за оцеляването си, конкретно кози и овце, и намаляването на традиционните животновъдни практики се отразява пряко върху оцеляването на вида.

В България намаляването на екстензивното животновъдство също изиграва своята роля за изчезването на черния лешояд, особено ефективно в комбинация с промени в трупосъбирателната дейност и използването на отровни примамки.

Редица събития, като: отнемането възможността за миграционно отглеждане на овцете (през зимата - в беломорска Тракия, а лятото - в планинските райони на Родопите и Стара планина), национализирането на частното земеделие и животновъдство през 1950те години, реституцията, приватизацията и безстопанствеността през 1990те години, са довели до почти пълното унищожение на животновъдството в България (виж графиките и таблиците за броя на селскостопанските животни по години от 1892 до 2013).

Все пак има райони, предимно в планините и предпланините, където животновъдството е основен поминък на местното население – Централен Балкан, Източна Стара планина, Източни Родопи, Струмската долина и заграждащите я планини между Симитли и Петрич, и в последните години се забелязва окрупняване и ръст на броя на отглежданите животни. В тези райони отглеждането е екстензивно, пасищно и в много случаи отново с вертикални сезонни миграции на стадата.

С присъединяването на България към ЕС, страната ни получи шанс за сериозни инвестиции и програми за развитие на животновъдството в планинските и селски райони. Тези инвестиции са насочени предимно към развитие на интензивно животновъдство, но все пак това е добър шанс за увеличаване на броя на селскостопанските животни в страната.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: България

Интензивност: висока

Тенденция: увеличаване на интензивното животновъдство, за сметка на екстензивното;

Значимост: висока

3.2.8. Сблъсък с електропроводи и токов удар

В България липсват данни за смъртност на черни лешояди, причинени от токов удар от небезопасни електрически стълбове или сблъсък с електропроводи.

За смъртност на черни лешояди, причинена вследствие на контакт с електропреносната мрежа, съобщават редица автори в чужбина. Например в периода 1992-2005 година 16 % от

освободените черни лешояди в рамките на проект за повторно въвеждане в Алпите са загинали от електропреносната мрежа и това е втората по значимост причина за смъртност (Terrasse, 2005). Друго проучване посочва смъртност от 8 % вследствие на токов удар и сблъсък с електропроводите, отбелязана в преода 1990-2004 в Кастилия и Леон, Испания (Azcárate, Carbonell et al., 2004). Изследване, проведено по няколко електропроводни линии в Централна Монголия, в периода 2007 - 2009, установява два смъртни случая от токов удар и други два - от сблъсък (Purevdorj and Sundev, 2012).

Едновременно с това, от началото на проект „Завръщане на лешоядите в България” LIFE08 NAT/BG/278, в периода 2010-2015 г. има над двадесет известни случая на белоглави лешояди, загинали вследствие на токов удар в района на Врачански Балкан, Белоградчик и Източна Стара планина. В същия период има данни за два белоглави лешояди, пострадали от сблъсък с електропроводи в района на Котел, Източна Стара планина. Едната от птиците е намерена мъртва, а втората е с тежка фрактура на крилото, която не позволява повторното ѝ освобождаване в природата.

В едно свое изследване, Janss (2000) предполага дори, че предвид морфологичните характеристики, черните лешояди са по-уязвими на токови удари от белоглавите лешояди.

Въпреки показаната добра воля от страна на електроразпределителни дружества в България, огромната част от електропреносните мрежи остават необезопасени и продължават да застрашават оцеляването на редките и застрашени видове.

Чувствителност на вида: потенциално висока

Териториален обхват на въздействието: места за хранене и гнездене и цялата страна, по-специално равнинни открити места, при липса на естествен субстрат за кацане;

Интензивност: висока

Тенденция: увеличаване

Значимост: критична

3.2.9. Сблъсък с ветрогенератори

Изграждането на ветрови паркове е съвсем нова заплаха за черния лешояд в България.

Предвид редкостта на вида в България и разположението на изградените до момента ветроенергийни паркове, до момента няма установена смъртност на черни лешояди, причинени от турбините.

Въпреки това, изследване, проведено в съседна Гърция, установява 1 убит черен лешояд в периода 2009-2010 година и още един убит извън отчетния период, като изчислява смъртност от 0,02 черни лешояди / турбина / година (Kret, Carcamo et al., 2011).

Доказателство за рисковете, свързани с турбините, е установеният случай на белоглав лешояд, убит от перките на генератор от ветроенергиен парк “Свети Никола”, в района на Калиакра, открит ноември 2010 г. (Матеева и Янков, 2013).

Едновременно с това е налице засилен интерес към изграждането на ветроенергийни паркове от 2005 г. насам.

Проекти се реализират и по билата на планините, в потенциални ловни местообитания на черните лешояди – Стара планина (Централен Балкан, Източна Стара планина), Родопите.

При настоящата тенденция за изграждане на още повече ветрови паркове и предвид биологичните особености на черните лешояди – голям ловен ареал, височинни миграции и ниска репродуктивност, този фактор може да се окаже критично значим за възстановяването и оцеляването на вида в България.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: планински била в райони за търсене на храна и гнездене

Интензивност: средна

Тенденция: увеличаване

Значимост: критична

3.2.10. Безпокойство

Черният лешояд е изключително чувствителен на безпокойство и дори появата на човек в радиус 400-500 м от гнездото, може да предизвика изоставяне, дори ако в гнездото вече има излюпено малко (Христов и Стойнов, 2002). В Турция Kirazlı (2016) е провел специално проучване, за да се установи на какво разстояние при доближаване на гнездото от човек, мътещият или пазещият малкото си черен лешояд проявява признаци на безпокойство или напуска гнездото. Установено е, че в зависимост от разположението на гнездото и склона, и вариантите за подстъп към него е необходимо да се осигури буферна зона гарантираща спокойствието на птиците от 1084 м в радиус около гнездото.

Териториите, подходящи за черни лешояди до голяма степен попадат в пределите на вече обявени НАТУРА 2000 защитени зони или защитени територии от по-висок защитен статут – Природни паркове – Врачански Балкан, Българка, Сините камъни или Национални паркове – Централен Балкан, Рила, Пирин.

Това от една страна ограничава в известна степен безпокойството, като въвежда ограничения за строителни и горско-стопански дейности, въведени с Планове за управление на съответните територии, но от друга страна е съпроводено с развитие на туризъм, еко-пътеки, бърдуочинг и парапланеризъм.

Едновременно с това се наблюдава увеличен натиск за инвестиции в горските и високопланинските райони, свързани с развитието на инфраструктурни проекти, разширяването на съществуващи и изграждането на нови ски-курорти и т.н.

Чувствителност на вида: средна

Териториален обхват на въздействието: места за гнездене

Интензивност: средна

Тенденция: увеличаване

Значимост: средна

3.2.11. Промяна в методите на изхвърляне на трупове

До около средата на 1950-те години, трупове на умрелите животни от селата са се изхвърляли на определени места извън населените места, наричани „конски гробища”. Голяма

част от тях са били достъпни за лешоядите (и е възможно, някога да е било замислено да са достъпни за лешоядите за да се използва този ефективен начин на обезвреждане, по аналогия на човешките погребения в Тибет).

Така постепенно на територията на цялата страна са изградени екарисажни заводи и всички трупове на животни и кланични отпадаци са преработвани в тях. Съответно тази система е прекратила до голяма степен достъпа на лешоядите до основният им хранителен ресурс. След 1990те поради срива на животновъдството и особено с разпространението на болестта „луда крава” (заради която се забранява използването на трупно брашно, произвеждано в екарисажите за храна на животни) системата е в упадък и към настоящия момент работят само два екарисажа във Варна и Шумен на територията на цялата страна. Същите към края на 2014 са пред фалит. Последното не е учудващо, след като кланичен отпад и трупове на умрели животни трябва да бъдат превозвани включително от Петрич до Шумен (около 600 км) за обезвреждане.

Повишаването на ветеринарно-санитарните норми и въвеждането на специални изисквания и контрол върху складирането и унищожаването на умрелите диви животни, пряко влияние върху достъпа и наличието на хранителни ресурси, оттам и върху популациите на всички мършоядни птици (Camiña & Montelío, 2006) (Barov, Derhé,, 2011). Тази заплаха от потенциално критична значимост е частично решена с въвеждането на Наредба 1069/2009 и Регламент 142/2011, които предвиждат изключения по Член 18 на Наредбата като дерогация, и в - Член 14 на Регламента, с препратка към Приложение VI, Глава II, раздел II.

Въпреки това, в голяма степен този хранителен ресурс остава недостъпен, тъй като труповете на животните и кланичните отпадаци се изхвърлят неконтролируемо в дълбоки дерета, реки или изкопани ями.

С присъединяването на България към ЕС в българското законодателство са транспонирани и изискванията на ЕС разпоредбите, които позволяват узаконяването на площадки за подхранване на хищни птици: Наредба 1069/2009 и Регламент 142/2011, които предвиждат изключения по Член 18 на Наредбата като дерогация, и в - Член 14 на Регламента, с препратка към Приложение VI, Глава II, раздел II.

Един от допустимите целеви видове, за чието опазване се предвижда изграждането на площадките, е именно черният лешояд.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: цялата страна

Интензивност: висока

Тенденция: подобряване

Значимост: критична

3.2.12. Ограничени дивечови запаси

Черният лешояд до голяма степен е зависим и от наличието и на диви животни.

В България още от края на XIX век плътността на едродивечовите запаси е ниска. Някои основни видове, като благороден елен (*Cervus elaphus*) и лопатар (*Dama dama*), са отново

въведени в природата едва към средата на ХХ век и въпреки успехите на ловностапнската дейност до 1989 година, голяма част от едрият дивеч е унищожен през 1990-те години.

Като цяло дивечът е равномерно разпределен на територията на страната и с малки изключения няма значение за изхранването на лешоядите днес, пореди ниската плътност на популациите. Единственото място, където ловностапанските дейности подпомагат опазването на лешоядите в България е ЛС „Студен кладенец”, където на площ от 5000 ха се отглеждат над 1000 елена лопатари. В комбинация с доста други фактори, това е и единственото място, в което дейностите по привличане на черни лешояди от колонията на вида в НП „Гората Дадя” в Гърция е възможно.

Другите места с популации на диви копитни, подходящи за черен лешояд са трите Национални парка „Рила”, „Пирин” и „Централен Балкан”, където освен подходящи местообитания (алпийски и субалпийски безлесни зони) за хранене през летните месеци, все още се среща дивата коза (*Rupicapra rupicapra*).

Едрото дивечовъдство е отрасъл, в който страната ни има потенциал за развитие, особено след упадък на живтоновъдството и обезлюдяването на отдалечените селски райони. Вероятно в повторното въвеждане и увеличаването на едродивечовите запаси в природни и национални паркове и ловни стопанства има резерви за подобряване и достигане на минимума необходима хранителна база за възстановяването на устойчива популация на черния лешояд в България.

Чувствителност на вида: висока

Териториален обхват на въздействието: планински райони

Интензивност: висока

Тенденция: намаляване

Значимост: висока

3.2.13. Ниска природозащитна култура

Липсата на елементарна природозащитна култура е била една от причините за изчезването на черния лешояд.

Проучване на общественото мнение, извършено от НЦИОМ в рамките на проект Завръщане на лешоядите в България LIFE08 NAT/BG/278, обхванало 650 местни жители, и 103 представители на местните власти, неправителствени организации, паркова администрация, собственици на хотели и лесничей в района на Стара планина показва, че според 46 % от интервюираните, отношението на местните хора към лешоядите е просто липса на интерес.

В последните години в България съществуват редица природозащитни организации и програми, които работят в тази насока и вече се чувства промяната на отношението на хората към редица природозащитни проблеми.

Чувствителност на вида: средна

Териториален обхват на въздействието: България

Интензивност: средна

Тенденция: намаляване

Обща значимост: средна

IV. ПОЛИТИКИ И ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

4.1. Политики и законодателство

Черният лешояд отдавна е набелязан от природозащитните среди в България, като ключов вид за възстановяване и опазване в страната.

Дори и след като се счита за изчезнал от гнездящата фауна на България, видът не е изключен от съвременното българско природозащитно законодателство, като е защитен вид, за който е забранено убиване или осакатяване на екземпляри, унищожаване на гнезда, яйца и леговища, както и улавяне.

Черният лешояд е защитен още със Закона за лова от 1897 г., по-късно включен и в Закона за защита на природата и със Заповед № 342/21.04.1986 г., споменат и в Закона за защитените територии през 1998 г. Видът е включен в Червената книга на България като „изчезнал вид” още в изданието от 1985 г., като в актуалното издание (2011) на книгата, статусът „изчезнал” не се променя.

През 1992 г. е основан Център за рехабилитация и размножаване на редки видове (днес Спасителен център за диви животни), към Зелени Балкани – Стара Загора, като изходна база за размножаване и повторно въвеждане на брадат и черен лешояд.

Видът е споменат и в Националната стратегия за опазване на биологичното разнообразие (1993), а през 1999 г. е включен и в Националния план за опазване на биологичното разнообразие (приет от МС през 1999 г.). През 2002 година от БДЗП е разработена и публикувана чернова „Национален план за действие за опазването на черния лешояд (*Aegypius monachus*) в България, 2002-2006 г.”, с автори Христо Христов и Емилиян Стойнов. Към онзи момент българското законодателство няма механизъм за официално приемане на Планове за действие за опазване на видове и те се явяват нещо като неофициални наръчници за планиране дейностите на заинтересуваните страни.

Голяма част от заложените мерки и дейности в този план са извършени успешно от БДЗП, ДЗХП, Зелени Балкани, ФДФФ и др., което довежда до подготовката на местата и създаване на капацитет за възстановяване на черния лешояд в България.

През 2005 година е подписано Споразумение за сътрудничество за опазването на черния лешояд, брадатия лешояд, белолавия лешояд и египетския лешояд между Министерството на околната среда и водите и Консорциум от неправителствени организации.

Едновременно с това, в България няма защитена територия, която да е обявена специално за опазването на черния лешояд. Голяма роля в това отношение играе резерват „Вълчи дол”, обявен през 1980 г. за опазване на активната колония белоглави лешояди в Източни Родопи. В периода 1994 - 2000 г. няколко неправителствени организации (БДЗП, Зелени Балкани) направиха предложения за редица защитени територии в Източни Родопи, между които предложение за обявяване на ПП „Източни Родопи” на площ от над 180 000 ха. За съжаление, това предложение до момента не е осъществено.

Територията на Източни Родопи, която е най-често посещавана от черни лешояди, понастоящем е включена в обоевропейската мрежа НАТУРА 2000 - Студен кладенец BG0002013, Мост Арда BG0002071, Маджарово BG0002014, Бяла река BG0002019, Крумовица BG0002012, Язовир Ивайловград BG0002106 по Директива 2009/147/ЕС и Родопи - Източни BG0001032 по Директива 92/43/ЕЕС.

4.2. Досегашни усилия за възстановяване и опазване

4.2.1. Ex-situ

През 1970-те години в България в плен се отглеждат два черни лешояда - в Софийската зоологическа градина и в зоокъта в местността Кенана до Хасково. През 1976 г. по предложение на Николай Боев, едната птица е преместена в зоопарка в София, където са наблюдавани опити за изграждане на гнездо. По-късно зоопаркът се премества и настанява птиците в по-голяма волиера с изкуствено гнездо, където те продължават своята активност. През 1990 г. Evelyn Tewes от BCVF проявява интерес към включването на птиците в международната схема на Асоциацията на европейските зоопаркове и аквариуми (EAZA) и през 1992 г. БДЗП взема проби от двете птици, които се оказват мъжки. Единият лешояд е изпратен в Пражкия зоопарк, а от Скопие е внесена женска птица. Двете птици демонстрират гнездово поведение, но не пристъпват към размножаване (Христов и Стойнов, 2002).

Едновременно с това, през 1992 г. е създаден Център за рехабилитация и размножаване на редки видове (днес Спасителен център за диви животни), към Зелени Балкани – Стара Загора, като една от целите му е да се превърне в изходна база за размножаване и повторно въвеждане на брадат и черен лешояд за тяхното повторно връщане в природата.

През декември 2008 г. Спасителния център приема нулевогодишен женски черен лешояд с гранулозни изменения на десния крайник, взет от гнездо от Дадя, Гърция. През ноември 2011 година от Испания е доставен втори млад женски лешояд, с повишена подвижност на ставата на лявото крило.

През 2012 г. екипът на Центъра се свързва отново с координаторът на Европейската програма за размножаване на вида в плен и потвърждава готовността за включване на наличните птици в програмите за размножаване.

През 2011 г., чрез Софийския Зоопарк, ФДФФ внася женски черен лешояд от Азербайджан и го настанява в адаптационна волиера в района на Кресненското дефиле. Птицата развива пододерматит, като през 2013 г. загубва крилото си във волиерата при тежка буря, но и двата проблема са преодолени, след лечение в Спасителния център на Зелени Балкани в Стара Загора. През 2013 година е изграден център за размножаване на черни и египетски лешояди в село Ракитна, Община Симитли по проект „Живот за Кресненския пролом” на ФДФФ финансиран по програма LIFE на ЕС. По този проект се предвижда до 2017 да има 5 двойки черни лешояди размножаващи се на затворено в Кресненския пролом. До края на 2013 беше уговорен внос на един мъжки черен лешояд, чрез Зоопарк „Биопарк де Доуе” Франция за размножаване на затворено, който да бъде настанен при женската от Азербайджан във волиерите на ФДФФ в село Ракитна. През 2014 вносът беше осъществен, но женската птица във волиерата в Ракитна беше отровена при нещастен случай, три месеца по-рано. Мъжката птица беше венесена от ФДФФ чрез Зоопарк „Биопарк Де Доуе” – Франция през април 2014 и настанена в Центъра на „Зелени Балкани” в Стара Загора, където беше поставен в една клетка с женска птица. Така може да се приеме, че към средата на 2014 г., вече в страната има окомплектована една двойка черни лешояди на затворено.

4.2.2. In-situ

През 1980-те години се заговаря за допълнителни, целеви усилия за възстановяването на вида. Още тогава се идентифицира необходимостта от повишаване на обществената култура,

вносяне на няколко двойки и пускането им в резервати/народни паркове и опити за изкуствено размножаване в зоопаркови условия (Боев, 1987).

Следват редица природозащитни проекти и инициативи, които целят подобряване на условията, премахване на заплахите и подготвяне на условията за стартиране на програма за повторно въвеждане на черни лешояди.

Целенасочените усилия за спасяване на вида започват още в края на 1980те:

1988 г. - започват първите усилия по изкуствено подхранване на лешоядите в Източни Родопи. След 1994 г. подхранването е трансформирано в цялостна програма за опазване на лешоядите чрез проект на БДЗП в рамките на БШПОБ, като през 1996 г. Зелени Балкани също се включва интензивно в подхранването, чрез изграждане и поддържане на площадка до село Пелевун - обслужваща групата черни лешояди по Бяла река. На територията на Източни Родопи към 2013 г. функционират постоянно 4 площадки за изкуствено подхранване, както следва: две на БДЗП при Маджарово и Поточница, 1 на Зелени Балкани при Пелевун, 1 на ЛС „Студен кладенец“ в едноименното ловно стопанство. Отделно няколко туроператорски фирми правят подхранвания за привличане на лешоядите като атракция за бъруочъри и фотографи.

1990 - 1993 г. - БДЗП започва разработването на първите целеви проекти за опазването на вида: „Програма за опазване на българските популации на черния, белоглавия и египетския лешояди“ (1990), „Проект - черен лешояд - България“ (1993-2002); „Природозащитна и образователна програма в Източните Родопи“ (1993); започват и поставянията на специални изкуствени гнезда за привличане на гнездящи двойки черни лешояди, но до настоящия момент нито едно от тези гнезда не е заемано от целевия вид.

1993 – Проведена е експедиция на Зелени Балкани по долината на река Арда за откриване на гнездящи двойки черни лешояд. Експедицията открива гнездо с малко, в района на ловно стопанство „Студен Кладенец“. Това откритие има фундаментална стойност, като насочва вниманието и усилията на европейските експерти и организации, работещи по опазването на черния лешояд към България.

1996 г. - БДЗП създава Природозащитен център „Източни Родопи“, с финансовата подкрепа на швейцарското правителство, в рамките на Българо-швейцарската програма за опазване на биоразнообразието. Центърът изпълнява цялостна стратегия природозащитна стратегия, която включва наблюдение, мониторинг, изкуствено подхранване и информационни дейности.

1997 г. - Корпусът на Мира - България, финансира проект на Зелени Балкани, който предвижда изграждане на площадка за подхранване на черни лешояди на територията на община Ивайловград, и провеждане на мониторинг и подхранване на лешоядните птици.

1998 г. - ПЗЦИР/БДЗП започва пилотен проект в рамките на БШПОБ за възстановяване на традиционни селскостопански практики като алтернатива срещу използването на отрови и други средства за борба срещу едрите хищници. По-късно подобни мерки се предприемат и от „Балкани“ и ФДФФ в Югозападна България и Източна Стара планина.

1999 г. – БДЗП и ФДФФ започват работа по програма ВУЛТУРА, специално създадена за опазване и повторно въвеждане на лешоядите в природата на България;

2002 г. – група от експерти посещава България в рамките на мисия за откриване на факти за изготвяне на Балканския план за опазване на лешоядите. Заключениета на експертите е да се подготви Национална стратегия и план за действие, както и предпроектни проучвания за повторно въвеждане на вида в страната. Изготвен е Национален план за действие за опазване на черния лешояд. Той очертава девет най-приоритетни дейности за възстановяване на черния

лешояд - подобряване на законодателството; обявяване на ПП „Източни Родопи”, изкуствено подхранване; стимулиране на пасищното животновъдство; борба с използването на отрови; повторно въвеждане на черен лешояд; мониторинг и проучване на вида; подготовка на трансграничен проект; информираност на обществеността.

2005 г. – Стартират проекти „Развитие на програма за дейности срещу отровите и ангажиране на държавните институции при решаването на проблема с използването на отровни примамки в природата” (ФДФФ София) и „Антидот кампания и създаване на предпоставки за възстановяване на лешоядите в Югозападна България като мост между популациите в Родопите и Македония” (ФДФФ Благоевград), за борба с използването на отровни примамки и ограничаване на конфликта между стопани и хищници чрез компенсаторни схеми и информационни кампании. Едновременно с това БДЗП изпълнява проект „Мултиплициране на успеха: как да се увеличи устойчивостта на едрите видове лешояди в Източни Родопи” за осигуряване на изкуствено подхранване и поддържане на телефон за подаване на сигнали при откриване на случаи на незаконно залагане на отрови. През същата година Алпийски клуб „Еделвайс” заснема научнопопулярен филм за опазването на лешоядите, предназначен да информира широката публика и привлече повече хора.

2005-2009 г. – В рамките на балканския план за опазване на лешоядите, Зелени Балкани изпълнява проект „Дейности за възстановяване популациите на черния и белоглавия лешояд като първи стъпки към повторното въвеждане на брадатия лешояд”. Проектът е насочен към проучване, избор и подготовка на места за провеждане на програми за възстановяване и повторно въвеждане на лешоядните видове. Подготвителна кампания за възстановяването на белоглав лешояд като предпоставка за завръщането на брадатите лешояди стартират и в района на Централен Балкан (ДЗХП). Продължават дейностите по антидот кампанията, движени от ФДФФ София и ФДФФ Благоевград в Югозападна България, както и дейностите, свързани с опазване на едрите видове лешояди в Източни Родопи (БДЗП, Зелени Балкани) и Врачански Балкан (ДЗХП).

2006 г. – Стартира „Антидот” кампания и развитие на компенсаторна програма за ограничаване на щети от хищници в Югозападна България, разработена от ФДФФ Благоевград. Продължават усилията за ограничаване на заплахите, осигуряване на безопасна храна на изкуствени площадки и мониторинг, в Източни Родопи (БДЗП, Зелени Балкани). Заснема се втора част на научнопопулярния филм „По пътя на лешоядите”, за да се популяризират стъпките, набелязани в Балканския план за опазване на лешоядите (Алпийски клуб „Еделвайс”). Едновременно с това, български НПО се включват в програмата за радиопроследяване на черни лешояди, уловени и маркирани от WWF в НП „Гората Дадя”- Гърция.

2008 г. – Продължават дейностите по ограничаване на заплахите, борба със залагането на отровни примамки, допълнителни подхранвания и информационни дейности в района на Югозападна България, Стара планина и Източни Родопи (Зелени Балкани, ФДФФ, ДЗХП, БДЗП).

2009 г. - Зелени Балкани стартира проект “Консервационни дейности за целеви видове от Директивата за птиците на ЕС - белошипа ветрушка, черен лешояд и царски орел, в основните им местообитания в България”, финансиран по ОП „Околна среда” 2007-2013.

2010 г. – Зелени Балкани заедно с ФДФФ и ДЗХП стартира петгодишен проект „Завръщане на лешоядите в България” LIFE08 NAT/BG/278, чиято цел е да реинтродуцира белоглавия лешояд на четири места в Стара планина, освен всичко и като индикаторен вид и да подготви условията за повторно въвеждане на черния лешояд. В рамките на този проект бяха изготвено

предпроектно проучване за възможностите и подходящите райони за повторно въвеждане на черния лешояд в България.

2012 г. - ФДФФ стартира проект „Живот за Кресненския пролом” LIFE11 NAT/BG/363, който също включва стабилизиране на колонията от въведените в природата белоглави лешояди и подготовка на района за повторно въвеждане на черен лешояд.

През март 2014 г., в Мадрид се проведе среща на проектите за повторно въвеждане на черния лешояд в Европа, на която бяха обсъдени бъдещите планове и необходим брой птици за пускане в природата. На срещата присъстваха представители на природозащитни организации и отговорните държавните власти от Франция, Испания, както и представители на Зелени Балкани и ФДФФ от България. Взетото решение бе потвърдено със сключване на меморандум (писмо с намерения) между консорциум от НПО и централното испанско министерство на околната среда - Мадрид.

V. НЕОБХОДИМИ МЕРКИ ПО ОПАЗВАНЕ

5.1. Възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида

5.1.1. Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови.

Цел: Криминализиране чрез НК поставянето на отровни примамки за едри хищници и даване на точно определение за тези случаи за свеждане на незаконното залагане на отровни примамки за хищници до минимум.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Незабавна.

Индикатор за успех: Внесени изменения в НК, даващи възможност за ефективни съдебни действия срещу нарушителите.

5.1.2. Приемане на определен допустим запас на вълка в България и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.

Цел: Намаляване на конфликта човек-хищник, който води до залагане на отровни примамки.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Спешно.

Индикатор за успех: В Плана за действие за вълка в България са взети предвид евентуалните проблеми за лешоядите от опазването на вида, и са предписани конкретни мерки за намаляване на негативното въздействие. Планиран е брой на популацията на вълка в България и мерки за поддържането на същата в стабилно състояние, на базата на което са разработани мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.

5.1.3. Поддържане на съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България: 1 бр ДЗХП (Врачански Балкан при с. Долно Озирово); 2 бр на БДЗП (Източни Родопи при гр. Маджарово и с. Студен кладенец); 3 бр на Зелени Балкани (Източни Родопи при с.Пелевун, ПП „Сините камъни” при гр.Сливен, НП „Централен Балкан” при с.Манолово); 1 бр на СЛРБ (Източни Родопи при с. Нановица, ЛС „Студен кладенец”); 2 бр на ФДФФ (Кресненски пролом при с. Ракитна, и Източна Стара планина при гр. Котел);

Цел: Осигуряване на достъпна и безопасна храна за лешоядите в ключовите им местообитания, като подкрепя за опазването и възстановяване на техните популации.

Важност: Критична

Приоритетност: Постоянна.

Индикатор за успех: Минимум 9 площадки за подхранване функционират целогодишно с най-малко 1 подхранване от 200 кг седмично.

5.1.4. Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната

Цел: Осигуряване на достъпна и безопасна храна за лешоядите на територията на цялата страна, като подкрепя за опазването и възстановяване на техните популации.

Важност: Много висока

Приоритетност: Постоянна.

Индикатор за успех: Изградени са още 10 площадки в Източни и Западни Родопи, Рила, Пирин, Камчийска планина, Провадийско-Роякско плато, Западна Стара планина, Странджа, възвишения в Тракийската низина, Осогово, Витоша, Земенски пролом и др. Целогодишно се извършват подхранвания най-малко по 1 подхранване от 200 кг седмично.

5.1.5. Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване

Цел: Установяване посещаемостта на площадките за изкуствено подхранване, честотата на посещение в различните сезони и типа предпочитана храна, за планиране на по-нататъшни природозащитни мерки. Идентифициране на птиците, които посещават площадките и честотата на индивидуални посещения.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Годишен доклад за ефективността на площадките с брой и разпределение на птиците по месеци, количество предоставена храна, оценка на тяхната ефективност и препоръки за последващи мерки. Броят на белоглавите лешояди (като индикатор) и черните лешояди ползващи площадките остава стабилен или се увеличава на годишна база.

5.1.6. Започване на програма за повторно въвеждане на черен лешояд в България

Цел: Възстановяване гнездящата популация на черни лешояди в България чрез поэтапна програма за въвеждане в природата на черни лешояди, съгласно резултатите от предпроектните проучвания и по описаната в Приложение 3 към този План методика.

Важност: много голяма

Приоритетност: Незабавно

Индикатор за успех: Освобождаване на общо минимум 48 птици за периода 2018-2021 година в рамките на програма за повторно въвеждане на вида. Създаване на популация от минимум 5 двойки в природата в България до 2024 г.

5.1.7. Осигуряване на черни лешояди за освобождаване в природата от подходящи донорни популации. Включително създаване на популация на затворено в България.

Цел: Осигуряване на минимален брой от 12 птици на година за освобождаване чрез установяване на контакти с рехабилитационни и размножителни центрове в Испания и програмата ЕЕР на Европейските зоопаркове и аквариуми, които да осигурят птици за транслокация. Едновременно сформирани на минимум 4 размножаващи се двойки черни лешояди в плен - Софийски зоопарк, Спасителен център за диви животни към Зелени Балкани - Стара Загора, Център за лешояди на ФДФФ в Кресненския пролом и др.

Важност: много голяма

Приоритетност: висока

Индикатор за успех: Осигуряване и внос на минимум 12 птици на година за период от минимум 4 години в рамките на настоящия План за осъществяване на програма за повторно въвеждане. Създаване на популация от минимум 4 двойки на затворено в България.

5.1.8. Изготвяне на моментен анализ и оценка и приоритетизиране на избраните райони за започване на повторно въвеждане на черния лешояд, непосредствено преди началото на дейностите по освобождаване на птици в природата.

Цел: Определяне най-подходящите и с най-голям шанс за успех сред приоритетните райони за повторното въвеждане на черния лешояд за гарантиране оптимална ефективност на предприетите мерки и програма за повторно въвеждане в природата

Важност: много голяма

Приоритетност: висока

Индикатор за успех: Повторното въвеждане протича успешно в избраните райони

5.1.9. При доказано наличие на гнездо на черен лешояд да се посочат координатите на мястото, да се предвиди полигон за осигуряване на зона за спокойствие, като се съгласува спиране на дейностите с горското стопанство в определения полигон.

Цел: Опазване на установените гнездовища и горските местообитания на вида

Важност: Много висока

Приоритетност: Средносрочна

Индикатор за успех: Посочените изсквания са въведени.

5.1.10. Охрана на двойките и гнездовите територии

Цел: Предотвратяване безпокойство и браконьерски прояви и да се увеличи гнездовия успех, посредством индивидуална охрана и наблюдение по време на периода на гнездене.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Постоянна.

Индикатор за успех: Ежегодно се охраняват всички гнезда

5.1.11. Интегриране опазването на черния лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида.

Цел: Включване изискванията за опазване на черния лешояд при планирането на стопанските практики в ключовите за вида райони на страната

Важност: Средна

Приоритетност: Средносрочна

Индикатор за успех: Стратегиите и планове за развитие в районите на срещане на черния лешояд отчитат изискванията за опазването на вида

5.1.12. Разработване на протокол (план за действие) от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ, МВР и общински администрации и кметства;

Цел: Предотвратяване последствията от някои непредвидени лимитиращи фактори или опасни екстремни ситуации.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средносрочна.

Индикатор за успех: Разпространено предписание от страна на РИОСВ до всички целеви институция с инструкции за действие при възникнали негативни обстоятелства застрашаващи черния лешояд.

5.1.13. Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни

Цел: Да се избегне спирането или възпрепятстването на изкуственото подхранване в случай на възникване на усложнена епизоотична обстановка и предприемане на последващи ограничителни мерки върху придвижването на животни и кланнични отпадаци.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средносрочна.

Индикатор за успех: Изработена стратегия, която е утвърдена и позната от всички заинтересувани лица и отговорни институции в районите, където се срещат черни лешояди.

5.1.14. Изготвяне на схема за маркиране на индивидите – стандартни орнитологични пръстени, ПВЦ цветни пръстени, крилометки, GPS/GSM предаватели.

Цел: Осигуряване на информация за състоянието на пуснатите птици, техните предпочитания към места и местообитанията и установяване на действащи или потенциални заплахи

Важност: Висока

Приоритетност: Незабавно при освобождаване на птици

Индикатор за успех: Не е освободен нито един черен лешояд без да е екипиран от пълен набор от проследяващи устройства и маркери.

5.1.15. Разработване на специализиран модул за събиране на данни за маркираните индивиди

Цел: По-добро планиране на бъдещите дейности (инвестиционни намерения, планове за управление на ЗТ и ЗЗ и др.) и повторното въвеждане на черен лешояд, чрез събиране и анализиране на информация за състоянието на вида

Важност: Средна, потенциално висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успех: Разработен е специализиран модул за събиране на информация за наблюдения на маркираните индивиди, съвместим с НСМСБР към ИАОС

5.1.16. Извършване на редовен мониторинг на популацията, включително гнездови успех и разработване и на видово-специфична методика за мониторинг на вида и включването ѝ в НСМСБР към ИАОС, използване на предаватели за установяване смъртност и дисперсия на възстановената популация и ежегодно проверяване за заемане на нови територии и сформирани на нови двойки

Цел I: Осигуряване на информация за успеха на повторното въвеждане и за състоянието на популацията на черния лешояд, която да послужи за адресиране на природозащитни мерки в бъдеще.

Цел II: При възстановяване на вида като гнездещ да се разработи и въведе в употреба видово-специфична методика за мониторинг на черния лешояд, която да се включи в НСМСБР.

Важност: Висока

Приоритетност: Незабавно при освобождаване на птици и след трайно възстановяване на популацията на вида в страната.

Индикатор за успех: Издават се ежегодни доклади за състоянието на черния лешояд в България.

5.2. Възстановителни или поддържащи мерки за местообитанията на черния лешояд

5.2.1. Да се предвидят по-строги режими и норми за значимите за вида територии, както и дейности за подобряване на условията за възстановяване на черния

лешояд при разработването и актуализирането на плановете за управление на съществуващите защитени територии (особено природните паркове „Врачански Балкан“, „Рилски манастир“, „Сините камъни“ и националните паркове „Рила“, „Пирин“ и „Централен Балкан“) както и на зоните от Натура 2000, където е установяван черен лешояд.

Цел: Осигуряване на защитени места представляващи подходящи местообитания за черния лешояд

Важност: Висока

Приоритетност: Постоянна

Индикатор за успех: За значимите за черния лешояд територии са предвидени специални норми на ползване и мерки за управление

5.2.2. Да се въведат специални изисквания за опазване на старите (биотопни) дървета и прилагане на мерки за опазване на гнездовите местообитания на черния лешояд в горскостопанските плановете и програми.

Цел: Да се инкорпорират в горскостопанските плановете и програми мерките за опазване и/или поддържане на гори, като местообитание на черния лешояд, което предотвратява неумишлено унищожаване на ценни за вида местообитания. Изискванията на вида са специфични и не е задължително да бъдат покрити от прилагане на универсални мерки. Приоритетните и специфични мерки са набелязани в изданието: „Лешоядите и горите – ръководство за природосъобразно управление на борови гори“ (Куртев, 2014).

Важност: Висока.

Приоритетност: Постоянна.

Индикатор за успех: 90 % посочените изисквания са въведени. В горскостопанските плановете и програми на приоритетните за възстановяване на черния лешояд държавни лесничейства са включени мерки за подобряване и опазване на гори, като подходящи местообитания за черния лешояд.

5.2.3. Да се подобрят условията за гнездене чрез поставяне на изкуствени гнезда

Цел: Насърчаване загнездването на черни лешояди чрез поставянето на изкуствени гнезда на подходящи за целта дървета

Важност: Средна, потенциално висока

Приоритетност: Постоянна

Индикатор за успех: Има загнездили черни лешояди

5.2.4. Да се подпомогнат и стимулират животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятна паша в алпийски пасища и др.

Цел: Увеличаване на екстензивното животновъдство и насърчаване практиките за трансхуманция за осигуряване естествена хранителна база на лешоядите в целевите райони

Важност: Висока

Приоритетност: Висока

Индикатор за успех: Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой глави добитък (мин. 10000 овце или еквивалент на 3000 км²) в целевите райони.

5.2.5. Да се изясни статута на алпийския козиер като автохтонен за България вид и се предприемат мерки за възстановяване на популациите на едър копитен дивеч и повиши и контрола върху браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.).

Цел I: Увеличаване на разпространението и плътността на едрия копитен дивеч и предотвратяване на браконьерския отстрел за осигуряване естествена хранителна база на лешоядите в целевите райони.

Цел II: Индиректно намаляване на конфликта между животновъди и хищници, който води до вредното за лешоядите използване на отровни примамки, чрез възстановяване на естествената хранителна база за хищниците.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой едър дивеч (мин. 1000 диви копитни на 3000 км²) в целевите райони.

5.2.6. Да се засаждат и подложат на специфично управление съществуващите насаждения от черен и бял бор в места подходящи за гнездене на черен лешояд.

Цел: Създаване на подходящи гнездови местообитания за черния лешояд в бъдеще в синхрон с горскостопанските планове и програми.

Важност: Ниска, потенциално средна

Приоритетност: Постоянна

Индикатор за успех: Създадени и/или специфично управлявани са борови насаждения или естествени гори в общо около 5000 ха на подходящи места, отговарящи на изискванията на черния лешояд.

5.2.7. Да се включат като спешни и приоритетни мерките за опазване на черния лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е предвидено неговото повторно въвеждане спрямо настоящия План.

Цел: Прилагане на специфични мерки за опазване или възстановяване на черния лешояд в защитени територии и зони

Важност: Висока

Приоритетност: Средносрочна

Индикатор за успех: 90 % от плановете за управление на ЗТ и всички Natura 2000 места, в които се срещат вида, включват приоритетни мерки за опазване и възстановяване на вида

5.2.8. Да се обявят за защитени територии местата, подходящи за черен лешояд (горски участъци с определен вид и възрастов състав на дърветата, места на наблюдаване на черни лешояди, бивши гнездовища), и да се забранят всички човешки дейности, несъвместими с изискванията за опазване на черния лешояд.

Цел: Запазване на максимална част от съществуващите подходящи за гнездене участъци от местообитанието на черни лешояд.

Важност: Висока

Приоритетност: Средносрочна

Индикатор за успех: Регистъра на защитените местности включва поне 5 защитени територии, които опазват специфични горски местообитания подходящи за гнездене на черен лешояд.

5.2.9. Да се осигури своевременна и адекватна законова защита на бъдещите гнездовища на вида

Цел: Тъй като черният лешояд се води изчезнал от страната вид, няма предвидени дейности и мерки за управление на местообитанията му в рамките на мрежата от защитени територии и зони в България. Да се включат мерки и да се приложат специални мерки за управление на местообитанията на черния лешояд в районите на планирано повторно въвеждане и близките до тях.

Важност: Висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успех: Обявени от МОСВ нови защитени територии с гнезда на черни лешояди (след появата и локализирането им), както и предложения за разширяване границите на съществуващи защитени територии

5.2.10. Да се предотвратява безпокойството по време на гнездовия период

Цел: Ограничаване антропогенното въздействие и безпокойство, посредством включване на специални режими и забрани към ПУ на съответните ЗЗ и ЗМ.

Важност: Висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успехи: Изготвени и внесени в МОСВ предложения за режими и забрани към ПУ на съответните ЗЗ и ЗТ, които гарантират в максимална степен опазването и ограничаване безпокойството на черния лешояд.

5.2.11. Да се изолират опасните електропреносни стълбове и да се предотрати инсталирането на нови опасни трасета в районите на повторно въвеждане и доказано и очаквано присъствие на черния лешояд.

Цел: Предотвратяване смъртността, предизвикана от токови удари в целевите територии, с особено внимание на 20 KV електропреносна мрежа в радиус 10 км от потенциалните гнездови райони, планиране за повторно въвеждане на вида.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Обезопасени най-рисковите участъци от електропроводи и недопуснато изграждане на нови, опасни съоръжения в районите за повторно въвеждане, доказано и очаквано присъствие на черен лешояд.

5.2.12. Да се предотврати изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на доказано или очаквано присъствие или планирано повторно въвеждане на черния лешояд, посочени в този План.

Цел: До 2020 година действия Националният план за действие за енергията от възобновяеми източници (НПДЕВИ) 2011-2020. Заложените превантивни мерки в този документ до голяма степен са съобразени с нуждите на лешоядите. След 2020 година предотвратяването на смъртността на реещи се птици (вкл. лешояди), предизвикана от сблъсък с ветрогенератори в целевите територии трябва също да бъде обезпечено, чрез следващ такъв документ или в конкретния случай, чрез настоящия План за действие за опазването на черния лешояд. Създаването и перспективата за внедряване в производство на електроенергия на ветрогенератори с вертикална ос – безопасни за реещите птици, предполага решаване на този проблем в бъдеще. Дотогава, инсталирането на ветрогенератори с хоризонтална ос и витла (тип перка), ще трябва да бъде предотвратявано в избраните райони според този НПДЕВИ 2011-2020 и/или Плана за действие за опазване на черния лешояд.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Не е допуснато изграждането на ветрогенератори с хоризонтална ос (тип перка) на територията или в близост от 10 км от потенциалните гнездови места за черен лешояд, посочени в този План.

5.2.13. Да се извършва мониторинг на видовете, с които съжителства черният лешояд – белоглав лешояд, скален орел, гарван, в териториите избрани за повторното въвеждане на вида според този План.

Цел: По-добро планиране на бъдещите дейности и повторно въвеждане на черен лешояд, чрез събиране и анализиране на информация за състоянието на индикаторни видове за качеството на местообитанията и за заплахите.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: На база на получената информация от доклади на НПО и държавни институции (ИАОС) за състоянието на белоглавия лешояд, скалния орел и гарвана в районите в които се изпълняват дейности по повторно въвеждане на черен лешояд са предприети действия за предотвратяване на заплахи и опазване на важни места.

VI. МЕРКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОСВЕДОМЯВАНЕ

6.1. Да се подготви и разпространи серия от специализирани информационни материали

Цел: Популяризиране опазването на вида и създаване на положително отношение към него и обществена ангажираност към опазването му в неговите гнездови райони.

Важност: Висока.

Приоритетност: Постоянна.

Индикатор за успех: Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали. Ежегодно в местни медии публикувани поне 10 статии за нуждата от опазване на вида. Заснет един филм за нуждата от опазване на вида.

6.2. Да се разработят специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации

Цел: Популяризиране опазването на вида и създаване на положително отношение към него сред туристи и посетители на целевите райони, където се работи за опазването на вида.

Важност: Средна.

Приоритетност: Ниска.

Индикатор за успех: Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали.

6.3. Да се проведат семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите.

Цел: Запознаване на ЛРД с целите на настоящия план и разширяване на мрежата от местни доброволни сътрудници.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Проведени десет семинара в ключови райони за опазването на вида за десет годишния период на Плана.

6.4. Да се организират семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините.

Цел: Адаптиране на планираните и осъществявани селскостопански практики към изискванията за опазване на черния лешояд на местата, където се среща вида, запознаване на специалистите с изискванията по опазването му и видовете селскостопански практики, които биха го благоприятствали.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Проведени два семинара със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините, където се среща вида.

Специалистите са запознати с изискванията за опазване на черния лешояд.

6.5. Да се организират семинари със специалисти и служител в сферата на горското стопанство за представяне на изискванията на черния лешояд.

Цел: Адаптиране на планираните и осъществявани горскостопански практики към изискванията за опазване на черния лешояд и местообитанията му в местата, където се среща вида или е планирано и възможно неговото повторно въвеждане или естествено завръщане. Запознаване на специалистите с изискванията за опазването му и видовете горскостопански практики, които биха го благоприятствали.

Важност: Висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успех: Специалистите в горския сектор са запознати с изискванията за опазване и поддържане на горите, като гнездови местообитания на черния лешояд.

6.6. Да се организират презентации и срещи с местни хора в районите на разпространение на черния лешояд или планирано повторно въвеждане на вида

Цел: Ограничаване случаите на гнездови неуспех и изоставяне на гнездови места, вследствие на ниска природозащитна култура и незнание за присъствието на лешояди.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Ежегодно провеждани срещи с клубовете по екстремни спортове (парапланеризам, делтапланеризим и др) в страната, които практикуват дейността си в райони с обитавани гнезда на черни лешояди.

6.7. Да се реализира дългосрочна програма по превенция на използването на отрови

Цел: Координиране дейностите на българските НПО и държавните институции в работата срещу незаконното използване на отрови.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Осъществени кампании във всички населени места от гнездовите райони на вида, където съществува практика за незаконно ползване на отрови

6.8. Да се провеждат кампании срещу незаконното използване на отрови

Цел: Свеждане на възможността за директно или вторично отравяне на черни лешояди от незаконно залагане на отрови за едри хищници до минимум.

Важност: Много висока

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Проблемът с използването на отрови и действието им върху черния лешояд и други консервационно значими видове е разпознат от държавните институции (БАБХ, ИАГ, МОСВ) и целевите групи (животновъди, ловци, гълъбари).

6.9. Да се провеждат регулярни работни срещи с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове.

Цел: Намиране на решение за прилагане на законодателството в областта на използването на отровни примамки и отравяне на защитени видове в страната.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Има поне две повдигнати обвинения на извършители на отравяне на защитени видове в България.

6.10. Да се популяризира, сред заинтересуваните институции и целеви групи, новата генерация ветрогенератори с вертикална ос - безопасни за реещите се птици.

Цел: Предотвратяване на изграждането на стария тип (перки) ветрогенератори в райони, в близост до планираните за повторно въвеждане на черен лешояд в България и съседните страни.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Всички заинтересувани страни – държавни институции, консултантски компании, НПО, инвеститори, и др. знаят и имат пръв вид ветрогенераторите с вертикална ос при планиране изграждането и обсъждането на проектите за изграждане на ветроенергийни паркове.

6.11. Да се насърчава международното сътрудничество и обмяна на опит

Цел: Постигане на по-висока ефективност на дейностите по опазване на черния лешояд, чрез повишаване обмяната на опит между страните, работещи по опазване на вида.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Провеждане на семинари с организации от различни страни, работещи по опазване на черния лешояд. Участие на български представители на международни срещи за опазване на черния лешояд.

VII. НАБЛЮДЕНИЕ И КОНТРОЛ НАД ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА

7.1. Мониторинг

Целта на мониторинга върху изпълнението на Плана за действие е да се оцени степента на неговото прилагане и ефективността му за подготвителните дейности по възстановяването на вида.

Мониторингът да се извършва ежегодно, а напредъкът по изпълнението на Плана за действие да се обсъжда на работни срещи, които да се организират веднъж на всеки две години с участието на заинтересовани страни (работна група по изпълнение на плана, съставена от представителите на МОСВ, НПО и експерти).

Таблица за Мониторинг на плана за действие за черния лешояд в България 2019-2028

	Деятност	Област за наблюдение	Основен проблем	Индикатор за успех
7.1.1. Възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида				
7.1.1.1.	Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови.	Наказателен кодекс на Република България, ЗБР, ЗЛОД.	Неприложима нормативна база и законови санкции за лица заложили отровни примамки за хищници.	Внесени изменения в НК, ЗБР, ЗЛОД, даващи възможност за ефективни съдебни действия срещу нарушителите. Има наложена наказателна мярка срещу лице заложило отровна примамка за хищници и/или скитащи кучета/котки и оцетило пряко или косвено защитени видове.
7.1.1.2.	Приемане на определен допустим запас на вълка в България и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.	План за действие за вълка в България	Инициатива за по-голяма защита на вълка, без да са предвидени последствията за лешоядите	В Плана за действие за вълка в България са взети предвид евентуалните проблеми за лешоядите от опазването на вида, и са предписани конкретни мерки за намаляване на негативното въздействие. Планиран е брой на популацията на вълка в България и мерки за поддържането на същата в стабилно състояние, на базата на което са разработани мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.
7.1.1.3.	Поддържане на съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България: 1 бр. във ПП „Врачански Балкан“ при с. Долно Озирово; 4 бр в Източни Родопи при гр. Маджарово, с. Студен кладенец, с.Пелевун и с. Нановица; 1 бр на Сините камъни при гр.Сливен; 1 бр. в НП „Централен Балкан“ при с.Манолово; 1 бр в Кресненски пролом при с. Ракитна; 1 бр. в Източна Стара планина при гр. Котел;	Доклади на НПО, регистри на БАБХ.	Недостатъчно количество и качество достъпна храна за лешоядите и превенция от отравяне.	Всяка площадка функционира целогодишно с най-малко 1 подхранване от 200 кг седмично.

7.1.1.4.	Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната	Площадки за подхранване, регистри на БАБХ	Недостатъчен брой места за осигуряване на безопасна храна за лешоядите.	Изградени са още 10 площадки в Източни и Западни Родопи, Рила, Пирин, Камчийска планина, Провадийско-Роякско плато, Западна Стара планина, Странджа. Ежегодно се извършват подхранвания най-малко по 1 подхранване от 200 кг седмично.
7.1.1.5.	Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване	Доклади за мониторинга на площадките за изкуствено подхранване	Недостатъчен брой места за осигуряване на безопасна храна	Годишен доклад за ефективността на площадките с брой и разпределение на птиците по месеци, количество предоставена храна, оценка на тяхната ефективност и препоръки за последващи мерки. Броят на белоглавите лешояди (като индикатор) и черните лешояди, които посещават площадките се запазва постоянен или се увеличава на годишна база.
7.1.1.6.	Започване на програма за повторно въвеждане на черния лешояд в България.	Доклади за повторното въвеждане на вида	Липса на възможности за естествено възстановяване на вида в България	Освобождаване на общо минимум 48 птици за периода 2018-2021 година в рамките на програма за повторно въвеждане на вида. Създаване на популация от минимум 5 двойки в природата в България до 2024.
7.1.1.7.	Осигуряване на черни лешояди за освобождаване в природата от подходящи донорни популации. Включително създаване на популация на затворено в България.	Протоколи и документи за внос и отглеждане на затворено на черни лешояди за повторно въвеждане в България	Липса на птици за естествено възстановяване или повторно въвеждане на изчезналата популация	Осигуряване и внос на минимум 48 птици за периода от 2018-2021 години за осъществяване на програма за повторно въвеждане на вида. Създаване на популация от минимум 4 двойки на затворено в България.

7.1.1.8	Изготвяне на моментен анализ и оценка и приоритетизиране на избраните райони за започване на повторно въвеждане на черния лешояд, непосредствено преди началото на дейностите по освобождаване на птици в природата.	Доклад за състоянието и приоритетизиране на районите.	Липса на актуална оценка за най-подходящите за повторно въвеждане на вида райони	Изготвен доклад и съгласуван с широк кръг експерти.
7.1.1.9.	Определяне на полигони около доказани гнезда на черни лешояди за осигуряване на зона на спокойствие чрез спиране на горскостопанските дейности в него.	Горскостопански планове и програми	Видът е много рядък, а потенциалните гнездовища са разпръснати на огромна площ, за да се предвидят специфични мерки за опазването им.	Осигурени са полигони на спокойствие около доказани гнезда.
7.1.1.10.	Охрана на двойките и гнездовите територии	Доклади за размножаването и гнездовия успех на вида	Опасност от проваляне на гнездовия сезон, вследствие на човешка дейност/безпокойство	Ежегодно се охраняват всички известни гнезда по време на гнездовия сезон.
7.1.1.11.	Интегриране опазването на черния лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида	Регионални, общински стратегии за развитие	Липса на специфични мерки за опазване на черния лешояд	Стратегиите и плановете за развитие в районите на срещане и/или планирано повторно въвеждане на черния лешояд отчитат изискванията за опазването на вида
7.1.1.12.	Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства;	Регионални, общински и национални стратегии за действие	Липса на план за действие при заплахата от отравяне на защитени и консервационно значими видове.	Бърза и ефективна реакция при спешни ситуации. Няма случай на увреден консервационно значим вид, при който да не са взети необходими мерки за предотвратяване на по-големи щети.

7.1.1.13.	Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни	Регионални, общински и национални стратегии за действие	Предотвратяване на потенциална забрана за изкуствено подхранване	Изработена стратегия, която е утвърдена и позната от всички заинтересувани лица и отговорни институции в районите, където се срещат или се планира повторно въвеждане на черния лешояд.
7.1.1.14.	Изготвяне на схема за маркиране на индивидите – стандартни орнитологични пръстени, ПВЦ цветни пръстени, крилометки, GPS/GSM предаватели.	Доклад и протоколи от маркиранията	Възможност за индивидуално идентифициране и проследяване ефективността на повторното въвеждане	Маркиране на 100 % от освободените лешояди, маркиране на 90 % от излюпените на свобода
7.1.1.15.	Разработване на специализиран модул за събиране на данни за маркираните индивиди	Бази данни НСМСБР, ИАОС	Необходимост от събрана и анализирана информация, достъпна при планиране на консервационни и/или инвестиционни дейности	Разработване на специализиран модул за събиране на информация за наблюдения на маркираните индивиди, по модел на използваната в Алпите и съвместима с НСМСБР към ИАОС
7.1.16.	Извършване на редовен мониторинг на популацията, включително гнездови успех	Доклад за продуктивност, гнездови успех, размножаващи се двойки, нерамножаващи се индивиди	Необходимост от ежегоден мониторинг за гарантиране ефективността от програмата и предприемане на адекватни мерки при нужда	Ежегодно се изпълнява мониторингова програма от поне 24 посещения на година във всяка една заета гнездова територия. Представят се годишни доклади в МОСВ и МЗХГ.

7.1.2. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ИЛИ ПОДДЪРЖАЩИ МЕРКИ ЗА МЕСТООБИТАНИЯТА НА ЧЕРНИЯ ЛЕШОЯД				
7.1.2.1.	Предвиждане на по-строги режими и норми за значимите за вида участъци, при разработването и актуализирането на плановете за управление на съществуващите защитени територии (особено природните паркове „Врачански Балакан”, „Рилски манастир”, „Сините камъни” и националните паркове „Рила”, „Пирин” и „Централен Балкан”) както и на зоните от Натура 2000..	Плановете за управление на защитените територии и зони.	Липса на мерки за опазване на гори със специфични характеристики, като потенциални гнездовища на черния лешояд.	За значимите за черния лешояд участъци са предвидени специални норми на ползване и мерки за управление.
7.1.2.2.	Прилагане на мерки за опазване на гнездовите местообитания на черния лешояд в горскостопанските плановете и програми.	Горскостопански плановете и програми	Няма изисквания за опазване и/или поддържане на гори, като местообитание на черния лешояд, което води до неумишлено унищожаване на ценни за вида места.	Посочените мерки се прилагат.
7.1.2.3.	Подобряване на условията за гнездене чрез поставяне на изкуствени гнезда	Целеви територии, обитавани от черни лешояди	Липса на подходящи места за загнезждане	Минимум по 10 поставени изкуствени гнезда в целевите територии – Източни Родопи, Сините камъни, Котленска планина, Врачански Балкан, Кресненски пролом, Рила и Пирин.
7.1.2.4.	Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятно паша в алпийски пасища и др.	Доклади за състоянието на животновъдството (БАБХ и/или Паркови дирекции)	Намаляване или недостатъчен брой на пасищно отглежданите животни и оттам - хранителната база на лешоядите.	Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой глави добитък (мин. 10 000 овце или еквивалент на 3000 км ²) в целевите райони.

7.1.2.5.	Изясняване статута на алпийския козиорог и елена лопатар, като автохтонни за България и възстановяване на едър копитен дивеч и повишаване на контрола на браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.).	БАН, МОСВ Доклади за състоянието на дивеча (годишна таксация на ИАГ)	Ограничен брой и разпространение на едрия копитен дивеч и оттам - хранителната база на лешоядите.	Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой едър дивеч (мин. 1000 едри диви копитни на 3000 км ²) в целевите райони.
7.1.2.6.	Засаждане и специфично управление на съществуващи гори и насаждения от черен бор в подходящи места за гнездене на черен лешояд.	Доклади за извършване на дейността	Липса или недостатъчен брой дарвета по видов и/или възрастов състав в иначе подходящи места за гнездене на черен лешояд.	Новосъздадени и/или тематично управлявани 5000 ха от черен бор на петте места – Врачански Балкан, Източни Родопи, Сините камъни/ Котленска планина, Кресненски пролом, Централен Балкан.
7.1.2.7.	Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на черния лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е предвидено неговото повторно въвеждане спрямо настоящия План.	Планове за управление на ЗТ и ЗЗ	Липса на специфични мерки за опазване или възстановяване на черния лешояд	90 % от плановете за управление на ЗТ и всички Натура 2000 места, в които се срещат вида, включват приоритетни мерки за опазване и възстановяване на вида
7.1.2.8.	Обявяване за защитени територии на места, подходящи за черен лешояд (горски участъци с определен вид и възрастов състав на дърветата, места на наблюдаване на черни лешояди, бивши гнездовища), и забраняване на всички човешки дейности, несъвместими с изискванията на черния лешояд.	Регистър на защитените територии	Липса на законова защита на потенциалните гнездови местообитания за черния лешояд.	Запазване на максимална част от останалите подходящи за гнездене участъци от местообитанието на черни лешояд.

7.1.2.9.	Осигуряване на своевременна и адекватна законова защита на бъдещите гнездовища на вида	Предложения за обявяване на ЗТ	Като изчезнал, видът не е обект на защита в Защитени територии	Изготвени и внесени в МОСВ предложения за нови защитени територии с гнезда на черни лешояди, както и предложения за разширяване границите на защитени територии
7.1.2.10.	Предотвратяване на безпокойството по време на гнездовия период	ПУ на ЗТ	Липса на мерки за опазване на вида	Изготвени и внесени в МОСВ предложения за режими и забрани към ПУ на съответните ЗЗ и ЗТ, които гарантират в максимална степен опазването и ограничаване безпокойството на черните лешояди
7.1.2.11.	Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инстелирането на нови опасни трасета в районите на повторно въвеждане на черния лешояд.	Доклади за състоянието на електропреносната мрежа	Има случаи на загиване, вследствие от токов удар и сблъскване с жици.	Обезопасени най-рисковите участъци от електропроводи и недопуснато изграждане на нови, опасни съоръжения в районите на повторно въвеждане на черния лешояд.
7.1.2.12.	Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на планирано повторно въвеждане на черния лешояд посочени в този План.	Карта на ветроенергийните паркове	Има случаи на убити от ветрогенератори (тип перка) лешояди и орли.	Не е допуснато изграждането на ветрогенератори с хоризонтална ос (тип перка) на територията или в близост от 10 км от потенциалните гнездови места за черен лешояд, посочени в този План.
7.1.2.13.	Мониторинг на видовете с които съжителства черният лешояд – белоглав лешояд, скален орел, гарван в териториите избарни за повторно въвеждане на вида според този План.	Доклади за състоянието и разпространението на видовете	Липса на други индикатори за качеството на местообитанията, заплахите и хранителната база.	На база на получената информация от доклади на НПО и държавни институции за състоянието на белогалвия лешояд, скалния орел и гарвана в районите в които се изпълняват дейности по повторното въвеждане на черен лешояд са предприети действия за предотвратяване на заплахи и опазване на важни места.

7.1.3 Мерки за обществено осведомяване				
7.1.3.1.	Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали	Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали. Ежегодно в местни медии публикувани поне 10 статии за нуждата от опазване на вида. Заснет един филм за нуждата от опазване на вида
7.1.3.2.	Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации	Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали.
7.1.3.3.	Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите	Доклади за проведени семинари. Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Проведени десет семинара в ключови райони за опазването на вида за десет годишния период на Плана
7.1.3.4.	Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините	Доклади за проведени семинари	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Проведени два семинара със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините, където се среща вида. Специалистите са запознати с изискванията по опазване на черния лешояд

7.1.3.5.	Организиране на семинари със специалисти и служител в сферата на горското стопанство за представяне на изискванията на черния лешояд кам горите и представяне на ръководството за поддръжане и опазване на гори за черния лешояд на Куртев 2015.	Доклади за проведени семинари	Липса на познания за значението и опазването на черния лешояд.	Проведени два семинара със специалистите по горско стопанство. Специалистите са запознати с изискванията за опазване и поддръжане на горите, като гнездови местообитания на черния лешояд.
7.1.3.6.	Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнезда или планирано повторно въвеждане на черния лешояд	Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно провеждани срещи с клубовете по екстремни спортове в страната, които практикуват дейността си в райони с обитавани гнезда на черни лешояди
7.1.3.7.	Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови.	Доклад за използване на отровите	Има случаи на незаконно използване на отрови в целевите територии	Осъществени кампании във всички населени места от гнездовите райони на вида, където съществува практика за незаконно ползване на отрови
7.1.3.8.	Провеждане на кампании срещу незаконното използване на отрови	Доклади и протоколи за незаконно използване на отрови	Има случаи на незаконно използване на отрови в целевите територии	Проблемът с използването на отрови и действието им върху черния лешояд и други консервационно значими видове е разпознат от държавните институции (БАБХ, ИАГ, МОСВ) и целевите групи (животновъди, ловци, гълъбари) .
7.1.3.9.	Провеждане на регулярни работни срещи с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове.	Съдебни решения	Има редица случаи на отказ на прокуратурата от наказателно преследване срещу лица отровили защитени видове по ЗБР.	Има поне две повдигнати обвинения на извършители на отравяне на защитени видове в България.

7.1.3.10.	Популяризиране, сред заинтересуваните институции и целеви групи на новата генерация ветрогенератори с вертикална ос-безопасни за реещите птици.	Становища, ОВОС, инвестиционни намарения.	Все още се инсталират ветрогенератори (тип перки), въпреки, че има по-ефективни и безопасни за реещите птици такива с вертикална ос.	Всички заинтересувани страни – държавни институции, консултантски компании, НПО, инвеститори, и др. знаят и имат прдевид ветрогенераторите с вертикална ос при планиране изграждането и обсъждането на проектите за изграждане на ветроенергийни паркове.
7.1.3.11.	Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит	Участие в международни и национални срещи за обмяна на опит	Необходимост от координирани усилия и обмяна на информация за адекватното опазване на вида	Провеждане на семинари с организации от различни страни, работещи по опазване на черния лешояд. Участие на български представители на международни срещи за опазване на черния лешояд

7.2. Ревизия

Настоящият план е със срок на действие до 2028 г. В случай на необходимост по предложение на работната група по изпълнение на плана, ще му бъде извършена ревизия, ако черен лешояд се появи по естествен път и заеме територия в страната отвъд планираното освобождаване на екземпляри от вида в природата през планирания период 2019-2022.

VIII. ВРЕМЕВА РАМКА И БЮДЖЕТ

Дейности и потенциален източник на финансиране	Резпределение във времето										
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	
7.1.1. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ, ПОДДЪРЖАЩИ И ДРУГИ ПРИРОДОЗАЩИТНИ МЕРКИ ЗА ВИДА											
7.1.1.1.	Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови. (МОСВ, НПО)										
7.1.1.2.	Приемане на определен допустим запас на вълка в България и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства. (МОСВ, МЗХГ, НПО)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
7.1.1.3.	Поддържане на сега съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България: (МЗХГ, БАБХ, МОСВ, ДПП, ДНП, НПО, LIFE, ОПОС, частни донори)	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000
7.1.1.4.	Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната (МОСВ, МЗХГ, БАБХ, НПО, ДПП, ДНП, LIFE, ОПОС, частни донори)	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000
7.1.1.5.	Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване (МОСВ, ДНП, ДПП, ИБЕИ, ОПОС, LIFE, НПО)	9000	9000	15000	15000	15000	15000	18000	18000	19000	19000
7.1.1.6.	Започване на програма за повторно въвеждане на черния лешояд в България. (МОСВ, НПО, LIFE, ОПОС, ДНП, ДПП, частни донори).	50000	150000	200000	200000	200000	200000	100000	100000	50000	50000
7.1.1.7.	Осигуряване на черни лешояди за освобождаване в природата от подходящи донорни популации. Включително	3000	5000	60000	60000	60000	60000	60000	10000	10000	5000

	създаване на популация на затворено в България. (МОСВ, НПО, LIFE, ОПОС, ДНП, ДПП, частни донори)										
7.1.1.8.	Изготвяне на моментен анализ и оценка и приоритетизиране на избраните райони за започване на повторно въвеждане на черния лешояд, непосредствено преди началото на дейностите по освобождаване на птици в природата. (МОСВ, ИБЕИ, НПО, LIFE, ОПОС)	20000	20000	20000							
7.1.1.9	Определяне на полигони около доказани гнезда на черни лешояди за осигуряване на зона на спокойствие чрез спитране на горскостопанските дейности в него. (МЗХГ, МОСВ, ОПОС, LIFE)					5000	5000	5000	5000	5000	5000
7.1.1.10.	Охрана на двойките и гнездовите територии (МОСВ, МЗХГ, ДНП, ДПП, НПО, LIFE, ОПОС, частни донори)				15000	15000	24000	24000	24000	24000	24000
7.1.1.11.	Интегриране опазването на черния лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида (МОСВ, ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, ПРСР, НПО, Общини)		5000					5000			
7.1.1.12.	Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства; (МОСВ, РИОСВ, ОПОС, LIFE, МЗХГ, НПО)	2000	5000								
7.1.1.13.	Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни (МЗХГ, БАБХ, НПО, МОСВ, ОПОС, ДПП, ДНП)	2000	5000								
7.1.1.14.	Изготвяне на схема за, и маркиране на индивидите – стандартни орнитологични			15000	15000	15000	15000				

	пръстени, ПВЦ цветни пръстени, крилометки, GPS/GSM предаватели. (БОЦ, НПО, ОПОС, LIFE, частни донори).										
7.1.1.15.	Разработване на специализиран модул за събиране на данни за маркираните индивиди. (МОСВ, ИАОС, ДНП, ДПП, ИБЕИ, ОПОС, LIFE, НПО)	3000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
7.1.1.16.	Извършване на редовен мониторинг на популацията, включително гнездови успех и разработване и на видово-специфична методика за мониторинг на вида и включването ѝ в НСМСБР към ИАОС, използване на предаватели за установяване смъртност и дисперсия на възстановената популация и ежегодно проверяване за заемане на нови територии и сформирани на нови двойки. (МОСВ, ИАОС, ДНП, ДПП, ИБЕИ, ОПОС, LIFE, НПО)	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800
7.1.8.	Адаптиране на дейностите, предвидени в общинските и регионални планове за развитие с изискванията на черния лешояд и съобразяване с бъдещото му повторно въвеждане. (МОСВ, ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, ПРСР, НПО, Общини)	20000									
7.1.2 ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ИЛИ ПОДДЪРЖАЩИ МЕРКИ ЗА МЕСТООБИТАНИЯТА НА ЧЕРНИЯ ЛЕШОЯД											
7.1.2.1.	Предвиждане на по-строги режими и норми за значимите за вида участъци, при разработването и актуализирането на плановете за управление на съществуващите защитени територии (особено природните паркове „Врачански Балакан“, „Рилски манастир“, „Сините камъни“ и националните паркове „Рила“, „Пирин“ и „Централен Балкан“) както и на зоните от Натура 2000... (МОСВ, МЗХ, ИБЕИ, НПО)										

7.1.2.2.	Да се осигури прилагане на мерки за подобряване на горите, като местообитание за черния лешояд (по мерките предложени в ръководството на Куртев 2015). (МЗХГ, ДНП, ДПП, МОСВ, LIFE, ОПОС, НПО)	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
7.1.2.3.	Подобряване на условията за гнездене чрез поставяне на изкуствени гнезда (НПО, ДПП, ДНП, LIFE, ОПОС, частни донори)	2400	2400	4800	4800	4800	4800	4800	2400	2400	2400
7.1.2.4.	Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятно паша в алпийски пасища и др. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ПРСР, ОПОС, LIFE, НПО, частни донори).	5000	10000	5000	10000	5000	10000	5000	10000	5000	10000
7.1.2.5.	Изясняване на статута на алпийския козиорог, като автохтонни за България и възстановяване на едър копитен дивеч и повишаване на контрола на браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.). (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ПРСР, ОПОС, LIFE, НПО, ловни стопанства, частни донори).	5000	5000	400000	400000	400000	400000	400000	400000	400000	400000
7.1.2.6.	Засаждане и специфично управление на гори и насаждения от черен бор в подходящи места за гнездене на черен лешояд. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ПРСР, ОПОС, LIFE, LIFE, НПО, частни донори).	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
7.1.2.7.	Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на черния лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е планирано неговото повторно въвеждане в този План. (МОСВ, ОПОС, LIFE, НПО)	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
7.1.2.8.	Обявяване на защитени територии съществуващите подходящи за черния										

	лешояд места (горски участъци с определен вид и възрастов състав на дърветата, места на наблюдаване на черни лешояди, бивши гнездовища), като в тях бъде забранена всяка несъвместима с изискванията на черния лешояд човешка дейност. (МОСВ, МЗХГ, НПО)										
7.1.2.9.	Осигуряване на своевременна и адекватна законова защита на бъдещите гнездовища на вида. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ИБЕИ, НПО).										
7.1.2.10.	Предотвратяване на безпокойството по време на гнездовия период. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, НПО, частни донори).	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
7.1.2.11.	Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инстелирането на нови опасни трасета в районите на повторно въвеждане на черния лешояд. (МОСВ, ДНП, ДПП, ЕРП, ОПОС, LIFE, НПО, частни донори).		10000			50000	200000	100000	50000	30000	10000
7.1.2.12.	Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на планирано повторно въвеждане на черния лешояд посочени в този План. (МОСВ, ДНП, ДПП, ИБЕИ, НПО).										
7.1.2.13.	Мониторинг на видовете с които съжителстват с черния лешояд – белоглав лешояд, скален орел, гарван в териториите избарни за повторно въвеждане на вида според този План. (МОСВ, ДНП, ДПП, ИБЕИ, ОПОС, LIFE, НПО)	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000
7.1.3. МЕРКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОСВЕДОМЯВАНЕ											
7.1.3.1.	Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали и интернет страница на инициативата по повторно въвеждане.	10000	10000	2000	1000	1000	1000	1000	1000	10000	10000

	(МОСВ, ДНП, ДПП, ИБЕИ, ОПОС, LIFE, НПО)										
7.1.3.2.	Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации. (МОСВ, ДНП, ДПП, ИБЕИ, ОПОС, LIFE, НПО)	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
7.1.3.3.	Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите. (МОСВ, ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, СЛРБ, НПО)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
7.1.3.4.	Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините. (ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, НПО)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
7.1.3.5.	Организиране на семинари със специалисти и служител в сферата на горското стопанство за представяне на изискванията на черния лешояд кам горите и представяне на ръководството за подържане и опазване на гори за черния лешояд на Куртев 2015. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ИБЕИ, ОПОС, LIFE, НПО)	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000		
7.1.3.6.	Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнезда или планирано повторно въвеждане на черния лешояд. (ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
7.1.3.7.	Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, НПО)	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000
7.1.3.8.	Провеждане на кампании срещу	5000	10000	10000	5000	10000	10000	5000	10000	10000	5000

	незаконното използване на отрови. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, НПО, частни донори).										
7.1.3.9.	Провеждане на семинар с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове. (МЗХГ, МОСВ, ДНП, ДПП, ОПОС, LIFE, НПО)			5000		5000		5000			
7.1.3.10.	Популяризиране на ветрогенераторите с вертикална ос, които са безопасни за реещите се птици като алтернатива на перките. (МОСВ, ИБЕИ, НПО, LIFE, ОПОС, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
7.1.3.11.	Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит (МОСВ, ДПП, ДНП, ИБЕИ, НПО, LIFE, ОПОС, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
ОБЩА СУМА (хил. лв.)		893,2	1004,2	1494,6	1483,6	1543,6	1702,6	1490,6	1388,2	1318,2	1293,2

ЗАБЕЛЕЖКА: Средства по ОПОС 2019-2020 могат да се ползват в случаите на включени за финансиране мерки в Националната приоритетна рамка за действие (НПРД) за Натура 2000 за периода 2014-2020

IX. ГРАФИК ЗА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА НАБЕЛЯЗАНИТЕ ДЕЙНОСТИ, ОТГОВОРНОСТИ, ИНДИКАТОРИ

	Дейност	Срок за изпълнение	Участници	Отговорник
Законодателни мерки				
5.1.1.	Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови.	текущо	МОСВ, НПО, заинтересувани лица	МОСВ
5.1.2.	Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на черния лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида	текущо	МОСВ, НПО, заинтересувани лица	МОСВ
5.1.11.	Интегриране опазването на черния лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида	текущо	МОСВ, МРРБ, областни и общински власти	МОСВ
5.1.12.	Разработване на стратегия за действие при спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н.	Края на 2020	МОСВ, МЗХГ, ИАГ, НПО, областни и общински власти	МОСВ
5.1.13.	Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни	Края на 2020	МОСВ, МЗХГ, БАБХ, ИАГ, НПО, областни и общински власти	БАБХ
Преки консервационни мерки				
5.1.4.	Насърчаване изграждането на площадки за подхранване на хищни птици	текущо	МОСВ, НПО, БАБХ	НПО
5.1.6.	Започване на програма за повторно въвеждане на черния лешояд	2019	НПО	НПО
5.1.7.	Осигуряване на донорни популации на черни лешояди	текущо	НПО, ЕАЗА, международни организации	НПО

5.1.8.	Изготвяне на предпроектно проучване и оценка на потенциални райони за започване на повторното въвеждане на черния лешояд	2019	БАН, ИБЕИ, НПО	НПО
5.1.10.	Насърчаване на допълнителна охрана на двойките и гнездовите територии	текущо	НПО	НПО
Мерки за опазване на местообитанията				
5.2.2.	Съобразяване на горскостопанските планове и програми с изискванията за гнездене на черен лешояд	текущо	НПО, ИАГ	ДАГ
5.2.3.	Подобряване на условията за гнездене чрез поставяне на изкуствени гнезда	текущо	НПО	НПО
5.2.4.	Насърчаване на традиционните екстензивни животновъдни практики	текущо	НПО, местни общности	НПО
5.2.5.	Насърчаване възстановяването на едър копитен дивеч и контрол на браконьерския отстрел	текущо	НПО, МЗХГ, ЛРД	НПО
Мерки за ограничаване на заплахите и премахване на литиращите фактори				
5.2.9.	Осигуряване на своевременна и адекватна законова защита на бъдещите гнездовища на вида	текущо	МОСВ, НПО, заинтересувани лица	МОСВ
5.2.10.	Предотвратяване на безпокойството по време на гнездовия период	текущо	МОСВ, НПО, заинтересувани лица	МОСВ
5.2.11.	Кампания по изолиране на опасни електропреносни стълбове	текущо	МОСВ, НПО, електроразпределителни дружества	електроразпределителни дружества
Мониторинг				
5.1.5.	Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване	текущо	НПО, МОСВ, БАБХ	НПО
5.1.14	Изготвяне на схема за маркиране на индивидите	2019	НПО, международни експерти, МОСВ	НПО
5.1.15.	Разработване на специализиран модул за събиране на данни за маркираните индивиди	2019	ИАОС, МОСВ, НПО	ИАОС
5.1.16.	Извършване на редовен мониторинг на популацията, включително гнездови успех, използване на предаватели за	текущо	НПО, МОСВ, ИБЕИ	НПО

	установяване смъртност и дисперсия на възстановената популация и ежегодно проверяване за заемане на нови територии и сформирани на нови двойки			
Мерки за публичност				
6.1.	Подготовка на серия от специализирани информационни материали	текущо	МОСВ, НПО, заинтересувани лица	НПО
6.2.	Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации	текущо	МОСВ, НПО, паркови администрации	паркови администрации
6.3.	Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите	Края на 2020	НПО, МОСВ, СЛРБ, ЛРД	НПО
6.4.	Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините	Края на 2020	МОСВ, НПО, местни администрации	НПО
6.5.	Организиране на семинари със специалисти и служител в сферата на горското стопанство	Края на 2020	МОСВ, МЗХГ, НПО	НПО
6.6.	Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнезда на черния лешояд	текущо	МОСВ, НПО, заинтересувани лица	НПО
6.7.	Провеждане на работни срещи на групата по превенция на използването на отрови минимум веднъж годишно		МОСВ, БАБХ, МЗХГ, СЛРБ, НПО, заинтересувани лица	МОСВ
6.8.	Кампания срещу незаконното използване на отрови	текущо	МОСВ, НПО, заинтересувани лица	НПО
6.11.	Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит	текущо	МОСВ, НПО	МОСВ

СЪКРАЩЕНИЯ

БАБХ – Българска агенция по безопасност на храните
БАН – Българска академия на науките
БДЗП – Българско дружество за защита на птиците
БОЦ – Българска орнитоцентрала
БШПОБ – Българо-швейцарска програма за опазване на биологичното разнообразие
ДЗХП – Дружество за защита на хищните птици
ДЛ – Държавно лесничейство
ДНП – Дирекция на национален парк
ДПП – Дирекция на природен парк
ЕС – Европейски съюз
ЗБР – Закон за биологичното разнообразие
ЗЗ – Защитена зона от мрежата НАТУРА 2000
ЗЗТ – Закон за защитените територии
ЗЛОД – Закон за лова и опазване на дивеча
ЗТ – Защитена територия
ИАГ – Изпълнителна агенция по горите
ИАОС – Изпълнителна агенция по околна среда
LIFE – Финансов инструмент за околна среда на Европейския съюз
ЛРД – Ловно рибарско дружество
ЛС – Ловно стопанство
МЗХГ – Министерство на земеделието и горите
МОСВ – Министерство на околната среда и водите
МРРБ – Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МС – Министерски съвет
НП – Национален парк
НПНМ – Национален природо-научен музей
НПО – Неправителствена организация
НСМСБР – Национална система за мониторинг на състоянието на биологичното разнообразие
ОПОС – Оперативна програма „Околна среда”
ПЗЦИР – Природозащитен център Източни Родопи
ПП – Природен парк
ПРСР – Програма за развитие на селските райони
ПУ – План за управление
ПУДООС – Предприятие за управление на дейностите по опазване на околната среда
РИОСВ – Регионална инспекция по околна среда
СЛРБ – Сдружение на ловците и риболовците
СЦДВ – Спасителен център за диви животни
ФДФФ – Фонд за дивата флора и фауна
ИБЕИ – Институт за екосистемни изследвания
EAZA – Европейска асоциация на зоопарковете и аквариумите
ЕЕР – Програма за размножаване на застрашени видове на EAZA
IUCN – Международен съюз за защита на природата
LIFE - Финансов инструмент за околна среда на Европейския съюз
VCF – Международна фондация за опазване на лешоядите

ЛИТЕРАТУРА

- Anon. 2007. Species under the wing: what BSPB is doing for globally threatened species. *Neophron* 2-3.
- Andevski, J. 2017. European Species Action Plan for the Cinereous Vulture *Aegypius monachus* (2018-2028). European Commission Technical Report xxx-2018
- Azcárate, J. M., R. Carbonell, FJ. Jiménez. 2004. El buitre negro *Aegypius monachus* en Castilla y León (España). In: *The Black Vulture: Status, Conservation and Studies. Proceedings of the First International Symposium on the Black Vulture Aegypius monachus*, Cordoba, Spain.
- Barov, B., M. A. Derhé. 2011. Cinereous Vulture *Aegypius monachus* species action plan implementation review. Review of the implementation of species action plans for threatened birds in the European Union 2004-2010. B. Barov and M. A. Derhé. Final report., BirdLife International for the European Commission.
- BirdLife International. 2004. *Birds in Europe: Population Estimates, Trends and Conservation Status*.
- BirdLife International. 2012. *Aegypius monachus*. IUCN 2012. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2012.1.,
- Botha, A.J., J.Andevski, C.G.R.Bowden, M.Gudka, R.J.Safford, J. Tavares, N.P. Williams.2017. CMS Multi-species Action Plan to conserve African-Eurasian Vultures. Coordinating Unit of UNEP/Raptors MoU, Abu Dhabi.Camiña, A. and E. Montelío. 2006. Griffon Vulture *Gyps fulvus* food shortages in the Ebro Valley (NE Spain) caused by regulations against Bovine Spongiform Encephalopathy (BSE). *Acta Ornithologica* 41(1): 7-13.
- Cramp, S., K. Simmons (eds.). 1980. *The Birds of the Western Palearctic*. Vol. 2. Oxford – London – New York, Oxford Univ. Press. 695 p.
- De la Puente, J. 2006. Effect of monitoring frequency and timing on estimates of abundance and productivity of colonial Black Vultures *Aegypius monachus* in Central Spain. En: Houston, D. C. y Piper, S. E. (Eds.). *Proceedings of the International Conference on Conservation and Management of Vulture Populations*, pp. 31-40. Natural History Museum of Crete y WWF Greece. Thessaloniki.
- Gavashelishvili, A. 2005. Vulture movements in the Caucasus. *Vulture News* 53: 28-29.
- Glutz von Blotzheim, U. N., K. M. Bauer. 1971. *Handbuch der Vogel Mitteleuropas* 4 (973, 5).
- Heredia, B. 1996. Action plan for the Cinereous Vulture (*Aegypius monachus*) in Europe. BirdLife International, European Commission.
- Janss, G. 2000. Avian mortality from power lines: a morphologic approach of a species-specific mortality. *Biological Conservation*. Vol.95, Issue 3, Pages 353-359.
- Kenny, D., N. Batbayar, P. Tsolmonjav, M.J.Willis, J.Azua, R. Reading. 2008. Dispersal of Eurasian Black Vulture *Aegypius monachus* fledglings from the Ukh Nature Reserve, Mongolia. *Vulture News* 59: 13-19.
- Kirazli, C. 2016. The impact of some spatial factors on disturbance and reaction distances on nest occupation by the near threatened Cinereous Vulture (*Aegypius monachus*). *NwjZ*, 12 (2): 304-313.
- Kret, E., B. Carcamo, et al., 2011. Assessing the impact of nine established wind farms on birds of prey in Thrace, Greece. 03 May 2011, Trondheim.
- LPO PACA. 2011. Reintroduction and conservation of Vultures in the Verdon Canyon. Monitoring Report 2010. S. H. e. M. G. Beauchamps, SH MGB - LPO PACA.
- Marin, S., A. Rogev, I. Christov, M. Sarov. 1998. New observations and nesting of the Black Vulture (*Aegypius monachus*. L. 1766) in Bulgaria. International symposium on the Black Vulture in South-Eastern Europe and adjacent regions, Daida, Greece, BVCF - FZS.

- Parvanov, D., E. Stoynov, N. Vangelova, H. Peshev, A. Grozdanov, V. Delov, Y. Iliev. 2018. Vulture mortality resulting from illegal poisoning in the southern Balkan Peninsula. *Environ. Sci. Pollut. Res.* Volume 25, Issue 2, pp 1706–1712
- Peshev, H., E. Stoynov, N. Vangelova, G. Georgiev, N. Stoyanov, A. Grozdanov. 2018. Reintroduction of the griffon vulture *Gyps fulvus* in Kresna Gorge of Struma River, Bulgaria. Annual report for 2017. FWFF. DOI:10.13140/RG.2.2.12195.76320
- Purevdorj, A., G. Sundelev. 2012. The Assessment Of High Risk Utility Lines And Conservation Of Globally Threatened Pole Nesting Steppe Raptors In Mongolia. *Ornis Mongolica* 1: 2-12.
- Poirazidis, K., V. Goutner, T. Skartsi, G. Stamou. 2004. Modelling nesting habitat as a conservation tool for the Eurasian black vulture (*Aegypius monachus*) in Dadia Nature Reserve, northeastern Greece. *Biological Conservation* 118: 235–248.
- Razin, M., Liotout, B., Orabi, P. and Terrasse, M. 2009. Distribution, population, breeding and conservation of the vulture populations in France. *Munibe*, 29 (Supplement).
- Reading, R., D. Kenny, J. Azua, T. Garrett, M.J. Willis, P. Tzolmonjav. 2010. Ecology of Eurasian black vultures (*Aegypius monachus*) in Ikh Nart Nature Reserve, Mongolia. *Erforsch. biol. Ress. Mongolei (Halle/Saale)* 2010 (11): 177-188
- Stoynov, E., N. Vangelova, D. Zlatanova, H. Peshev, D. Parvanov, V. Delov & A. Grozdanov. *In press*. Wolf and Vultures sympatric presence in Europe – ecological benefits and constraints. *Acta Zoologica Bulgarica*. Supl. 12/2018.
- Terrasse, M. 2005. Long term reintroduction projects of griffon *Gyps fulvus* and black vultures *Aegypius monachus* in France. Proceedings of the International Conference on Conservation and Management of Vulture populations. D. C. Houston and S. E. Piper. Thessaloniki, Greece, Natural History Museum of Crete & WWF Greece.
- Tessier, C., J. Traversier. 2010. Suivi des vautours dans les Baronnie provençales. Bilan 2010, Association Vautours en Baronnie.
- Tewes, E., M. Terrasse, C. Bagnolini, J.J.S. Artéz. 1998. Captive Breeding of the European Black Vulture *Aegypius monachus* and the Reintroduction Project in France. *Holarctic Birds of Prey*. R. D. Chancellor, B.-U. Meyburg and J. J. Ferrero, ADENEX.-WWGBP.
- Wink, M. 1995. Phylogeny of Old and New World vultures (Aves: Accipitridae and Cathartidae) inferred from nucleotide sequences of the mitochondrial cytochrome gene. *Verlag der Zeitschrift für Naturforschung* 50: 868-882.
- Xiao-Ti, Y. 1991. Distribution and status of the Cinerous Vulture *Aegypius monachus* in China. *Birds of Prey Bulletin* 4: 51-56.
- Yamac, E., E. Gonyel. 2010. Diet of the Eurasian black vulture, *Aegypius monachus* Linnaeus, 1766, in Turkey and implications for its conservation. *Zoology in the Middle East*. 51: 15-22.
- Yankov, P., K. Khristov, et al., 1994. Changes in the status of the black vulture *Aegypius monachus* in Bulgaria. *Raptor Conservation Today*. B. U. Meyburg & R. D. Chancellor, WWGBT/The Pica Press: 139-142.
- Атанасов, Н. 1932. Черен картал (*Vultur monachus*). *Природа* 10(9): 9-10.
- Боев, З. 1987. Черен лешояд (картал). *Защита на природата* 2(19): 19.
- Боев, Н., Т. Мичев. 1981. Минало и сегашно разпространение на лешоядите в България. Регионален симпозиум по проект 8 - МАБ ЮНЕСКО. Сборник материали., 20-24.10.1980, Благоевград, София. БАН.
- Джунински, Е. 1980. Към статуса на някои редки представители на орнитофауната във Виденски окръг. *Орнитологичен бюлетин* 7-8: 64-69.
- Куртев, М. 2014. Лешоядите и горите – ръководство за природосъобразно управление на борови гори. Зелени Балкани. Стара Загора. с.19.

- Марин, С., П. Янков, И.Иванов, М. Куртев. 2011. Черен лешояд. Червена книга на България. Том II - Животни. В. Големански (ред.). София, Българска Академия на Науките, Министерство на околната среда и водите.
- Симеонов, С., Т. Мичев, Д. Нанкинов. 1990. Фауна на България, 20, Aves. Част 1, Издателство на БАН, 148 с.
- Стойнов, Е., М. Куртев, Д.Дерменджиев, П.Янков, Х.Христов. 2007. Черен лешояд *Aegypius monachus*. В: Янков, П. (отг. ред.). Атлас на гнездещите птици в България. София, Българско дружество за защита на птиците. Природозащитна поредица, Книга 10: 136-137.
- Христов, Х., Е. Стойнов. 2002. Национален план за опазването на черния лешояд (*Aegypius monachus*) в България, 2002-2006 г. Световнозстрашени видове птици в България. Национални планове за действие за опазването им, Част 1. София, БДЗП - МОСВ.

ПРИЛОЖЕНИЯ

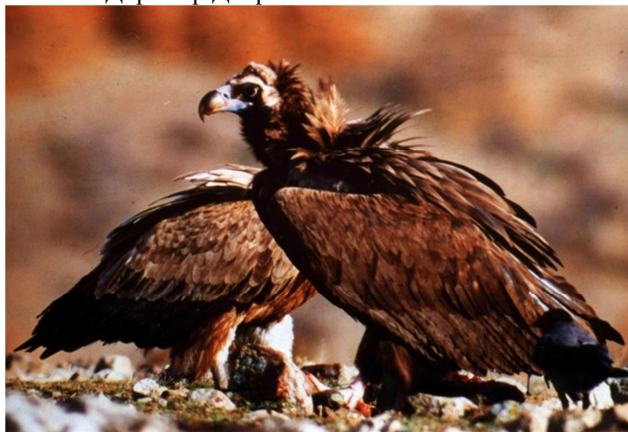
Приложение 1: Снимков материал за вида

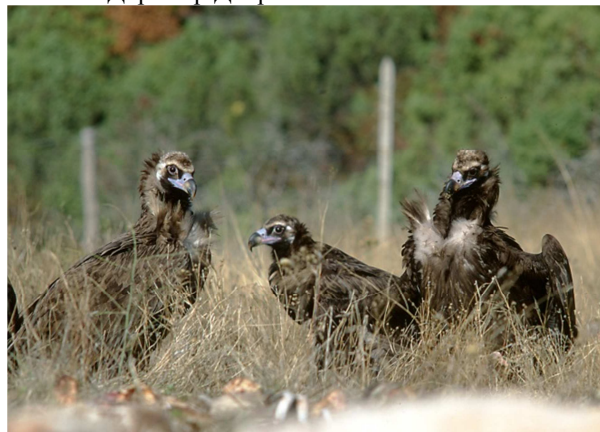
Снимка: Доромир Добринов

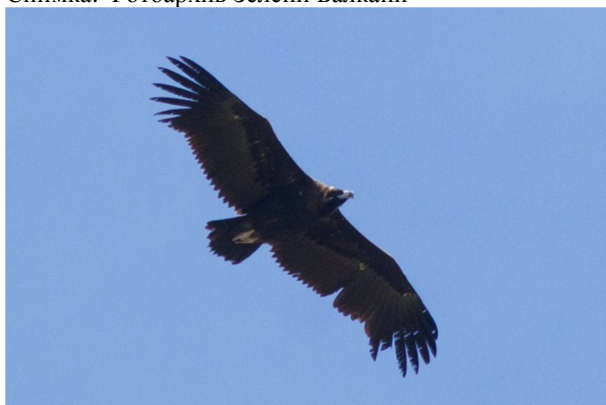
Снимка: Доромир Добринов

Снимка: Фотоархив Зелени Балкани

Снимка: Фотоархив Зелени Балкани

Снимка: Христо Пешев / ФДФФ

Снимка: Христо Пешев / ФДФФ

Приложение 2: Снимков материал за местообитанията на вида

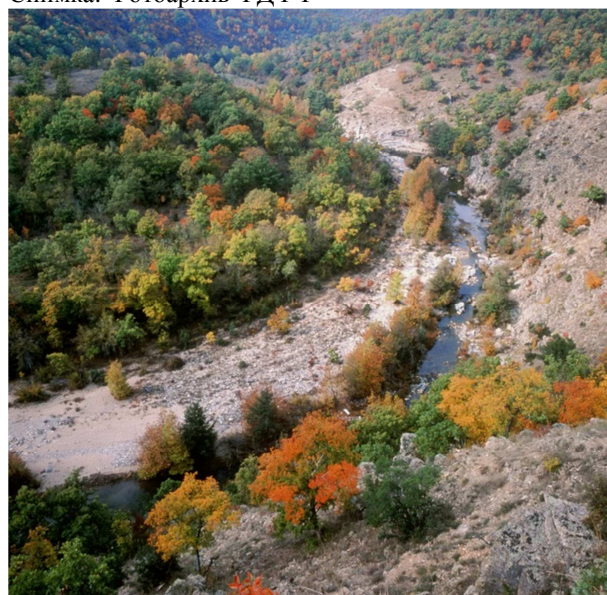
Снимка: Фотоархив ФДФФ

Снимка: Фотоархив ФДФФ

Снимка: Фотоархив Зелени Балкани

Снимка: Фотоархив Зелени Балкани

Снимка: Фотоархив Зелени Балкани

Снимка: Фотоархив Зелени Балкани

Приложение 3: Възстановяване на черния лешояд, чрез освобождаване в природата (повторно въвеждане) на рехабилитирани птици и такива отгледани на затворено

Предвид статута на черния лешояд „изчезнал като гнездящ” за България и дългогодишните усилия по възстановяване на вида по естествен начин, които до момента не са дали резултат, настоящият План препоръчва стартиране на програма по повторно въвеждане на вида в България по представената по-долу методика.

В настоящия План са описани практическите стъпки за провеждането на програма за повторно въвеждане на черния лешояд в страната, съгласно условията за вида в България и международния опит и експертиза, съгласно критериите на IUCN.

Черни лешояди за пускане в природата ще бъдат предоставени от и чрез Фондацията за опазване на лешоядите (Vulture Conservation Foundation- VCF), която е наследник на Фондацията за опазване на черния лешояд – координираше и участвала в повторното въвеждане на Майорка в Испания, НП ”Северен” и Порвансалските Алпи във Франция.

При сегашните ангажименти на Европейската мрежа за размножаване на черни лешояди (EER) координирана от VCF и наличието на рехабилитирани птици от стабилната популация в Испания, възможност за стартиране на освобождаване на птици в България ще има, след 2017 година. На срещата през месец март 2014 в Мадрид беше договорено началото на доставки на черни лешояди за България след 2017, като по-късно VCF и регионалното правителство на Екстремадура потвърдиха че ще доставят по минимум 12 птици в период от минимум 4 години или общо 48 птици до 2021.

Старта на пускането зависи и до голяма степен от готовността на районите за освобождаване на птици, които ще дадат допълнителни политически аргументи на българската природозащитна общност за старта на кампанията – предприети мерки срещу нелегалната употреба на отровни примамки, увеличаване и оптимизиране на хранителната база, дейности за запознаване на местната общественост и получаване на подкрепа за дейността, възстановяване на белоглавия лешояд в историческите му находища, като индикаторен вид и т.н. Не на последно място при взимане на окончателното решение за стартиране на дейността ще бъде и финансовото обезпечаване на дейностите. Последното не е задължително да са от един източник или в рамките на един проект. Би могло с финансовите механизми и възможности на НПО, паркови администрации, МОСВ, МЗХГ, Общински администрации и други, координирано да се изпълняват и обезпечават текущо голям спектър от дейности. Подходящи финансови механизми предоставят ОПОС, LIFE и други финансови инструменти на ЕС, както и ПУДОС и други национални финансови инструменти, които биха могли да бъдат допълвани от частни донори.

Към настоящия момент на базата на предпроектното проучване, като най-подходящи за началото на повторното въвеждане са определени ПП „Сините камъни”, ЗЗ „Котленска планина”, ПП „Врачански Балкан” и ЗЗ „Кресна”/НП „Пирин”. Последният район в първата фаза на възстановяване на вида в България ще бъде изключен от освобождаване на птици, поради опасността от отравяне на лешоядите, предвид случая с отравянето на колонията белоглави лешояди в Кресненския пролом през март 2017. В този район е необходимо да се свърши още работа за да се спре нелегалната употреба на отровни примамки или се създаде

ефективен буфер, който да предотвратява тяхното въздействие върху лешоядите. Затова, на първо време дейността по освобождаване на черни лешояди ще бъде изпълнявана само в посочените райони в Стара планина.

Съгласно методиката за повторно въвеждане на всяко място трябва да се пускат по минимум 6 птици на година, и тъй като планираните 48 птици разпределени в четири години не дават възможност на всяко от тези места да се започне повторно въвеждане, решение за това кое или кои места ще бъдат избрани за начало на повторното въвеждане през 2018, ще се вземе на база на нивото на подготвеност на районите и обезпеченото финансиране.

В това време ще тече подобряването на условията в останалите райони-кандидати и по експертна оценка, между работещите по вида ще се вземе решение в кой или кои райони да се случват следващите пускания или промяна на някое от първоначално избраните места (в случай на непредвидени обстоятелства), особено ако междуременно пуснатите в страната черни лешояди по своя воля не се фиксират в един или друг район, което ще предопредели бъдещите действия.

В периода преди началото на освобождаване на птиците през 2018 или 2019 предстоят предимно подготвителни дейности в районите получили висок резултат в предпроектното проучване за повторно въвеждане на черния лешояд, изготвено в рамките на проект „Завръщане на лешоядите в България” LIFE08 NAT /BG/278. В същото време дейности по подобряване на условията трябва да се провеждат и в съседните и по-значими защитени територии в страната, където се очаква пуснатите лешояди да се разпръснат и пребивават в известни периоди от време. Това са трите Национални парка „Рила”, „Пирин” и „Централен Балкан”; природните паркове „Рилски манастир”, „Врачански Балкан” и „Сините камъни” и други подходящи територии, като някои райони на Западни Родопи, Котленска планина, Камчийска планина и Провадийско-Роякско плато. За мащабите на страната и подвижността на черния лешояд, стратегически по-добре би било да се раздели страната на три работни района: **1. Стара планина** – вкл. ПП „Врачански Балкан”, ЗЗ „Западен Балкан”, ЗЗ „Понор”, НП „Централен Балкан” ЗЗ „Централен Балкан - буфер”, ПП „Сините камъни”, ЗЗ „Котленска планина”, ЗЗ „Камчийска планина”; **2. Лудогорие** – вкл. ЗЗ „Провадийско-Роякско плато”, ПП „Шунско плато” и ПП „Русенски Лом”; **3. Рило-Родопски масив** – вкл. ПП „Рилски манастир”, НП „Рила”, НП „Пирин”, ЗЗ „Родопи – Западни”, ЗЗ „Родопи – Средни” и ЗЗ „Родопи – Източни”; ПП „Витоша”, ЗЗ „Земенски пролом”, ЗЗ „Конявска планина” и ЗЗ „Осогово”.

Трябва да се има предвид, че дори в дадена територия да не се предвижда пускане на птици, напр. ПП „Витоша”) дейностите по подобряване на условията трябва да се провеждат паралелно защото след пускането на птиците в приоритетните райони, те ще обикалят вероятно целия Балкански полуостров и ще уседнат в най-подходящите места, някои от които е възможно да се били пропуснати или недооценени при предпроектното проучване. Т.е. програмата за възстановяване на вида е на национално ниво и всяка потенциално подходяща територия трябва да бъде включена в изпълнението на подготвителни дейности и местообитанията за вида подобри и поддържани в оптимално състояние. Това още повече се обуславя от факта, че някои дейности изискват повече време за да дадат ефект – напр. повторното въвеждане на диви чифтокопитни и т.н. Те представляват добра природозащитна практика, дори и без да са под патронажа на бъдещата повторно въвеждане на черния лешояд. Последното обаче дава възможност за по ясно планиране и комуникиране на дейностите.

Описание на методиката

Успешно проведените проекти за реинтродукцията на белоглавия лешояд в България и всички съпътстващи дейности, подготвили условията за активна кампания по повторното въвеждане на черния лешояд са в синхрон със заложените цели и стратегия на Балканския план за опазване на лешоядите от 2002 г. Те са базирани на експертното становище, че наличието на активни колонии на белоглав лешояд благоприятства възстановяването на черния лешояд (Terrasse, 2005).

Във Франция две методики са успешно използвани за възстановяването на вида - освобождаването на новоизлюпени малки от изкуствени гнезда (хакинг), както и освобождаване на млади и възрастни черни лешояди от аклиматизационни волиери (Terrasse, 2005). Изкуственото гнездо е изградено върху платформа около 20 кв.м., на малка скала, на височина около 10 м. Изградена е дупка за вода и дървен парапет, който да предпазва птиците от падане. Гнездото побира шест малки. Храненето се извършва в периоди между един и три дни, в зависимост от климатичните условия и нуждите на малките, през нощта, за да няма контакт между лешоядите и гледача (Tewes et al., 1998).

За освобождаване от адаптационна волиера са използвани волиерите, първоначално изградени за пускане на белоглави лешояди. За този метод са използвани само птици, които имат опит на свобода, като минималният престой на лешоядите във волиерите е четири седмици (Tewes et al., 1998). Така в Национален парк „Север“ в периода 1992-2005 са освободени общо 36 птици от изкуствени гнезда, произведени в плен от зоопаркове и размножителни центрове в Австрия, Белгия, Франция, Германия, Италия, Испания и Швейцария. По другия метод - с аклиматизационна волиера, са освободени 34 черни лешояда, получени от рехабилитационни центрове и национални и природни паркове от Испания (Terrasse, 2005). В периода 2004-2008 други 36 птици са освободени в Алпите, в района на Барони и Вердон (Razin et al., 2009).

В случая на Вердон, освобождаването стартира през 2005 г., като в първите три години са освобождавани по две млади птици, 2008 г. съответно 5, 2009 г. - 4 и 2010 г. - само една птица (LPO_PACA 2011).

Програмата в Барони стартира през 2004 г., като за 6 години са освободени общо 32 черни лешояди. Общо десет от тях са пуснати от изкуствени гнезда, а останалите 22 - от адаптационна волиера, както следва (Tessier, Traversier, 2010):

Година	Изкуствени гнезда	Адаптационна волиера	Общо
2004	5	3	8
2005	0	7	7
2006	2	1	3
2007	0	3	3
2008	2	2	4
2009		6	6
2010	1		1

В Алпите освобождаването се осъществява в периодите януари-април и ноември-декември (Tessier, Traversier, 2010)

Източните Родопи, макар да са може би най-подходящото в момента място за черен лешояд в България, не е сред приоритетните за освобождаване на птици според този План, поради близостта му до НП „Гората Дадя” в Гърция, където се намира последната естествена колония на вида на Балканите. Този факт е предпоставка за неуспех на повторното въвеждане ако бъде изпълнена в Източни Родопи, тъй като се очаква „дивите“ птици да привлекат пуснатите. Въпреки всичко, има възможност пуснатите птици в Стара планина да достигнат и уседнат в Източни Родопи, и също така е възможно да се образуват гнездящи двойки, които не са инпринтирани към субстрата и местообитанието в Дадя (последното се смята за възможен аргумент за липсата на разпространение на популацията към българската част на Източни Родопи). Това обаче е хипотетично и го съобщаваме, само като възможност, без да е базирано на предишен опит с този вид.

В България може да се използват двата метода – пускане на малко от изкуствено гнездо – (хакинг) и пускане на птици от адаптационни волиери (налични от проектите за белоглавия лешояд), в зависимост от характера и възрастта на наличните птици за освобождаване. Препоръчително е да се пускат минимум по 6 птици на място на година в групи с белоглави лешояди. Местата в непосредствена близост едно до друго – ПП „Сините камъни” и ЗЗ „Котленска планина”, могат да се приемат като едно място за освобождаване. В районите на освобождаване на черни лешояди, ще се поддържат постоянно площадки за подхранване, както и ще се изградят изкуствени гнезда на подходящи места. Като се започне пускането на птици на едно място, трябва да се освобождават птици всяка година, докато не се оформи гнездяща групировка (колония) от 10 двойки. При установяване на непредвидени обстоятелства (напр. по-голямо от очакваното въздействие върху птиците на някой от потенциалните застрашаващи фактори), и в случай на невъзможност въздействието на този фактор да бъде избегнато пускането на птици ще бъде преустановено или пренасочено към друг район. В такива случаи, ще се иска мнението на максимално широк кръг от заинтересувани институции и експерти.

Обосновка на избраната стратегия

В повторното въвеждане на черния лешояд вече има сериозен опит натрупан в западноевропейските страни, като от 1988 г. съществува проект за повторно въвеждане на вида на Майорка, Испания (Tewes et al., 1998), а в по-скоро време са стартирали успешни проекти за повторно въвеждане на вида във Франция (Terrasse, 2005).

Методиката с освобождаване на малки от изкуствени гнезда има няколко предимства - малките остават близо до местата на пускане, имат тенденцията да се завръщат в местата за пускане за размножаване (филопатрия) и могат да намерят партньори за размножаване сред другите освободени в района птици. Методът е използван за пръв път за черни лешояди в Майорка, Испания, в периода 1988-1990 и е доказал своя успех, сред което е приложен успешно и във Франция (Tewes et al., 1998).

Използването на тази методика е възможно, благодарение на европейската програма за размножаване на черни лешояди в плен и координираната система, разработена и използвана от началото на програмите за възстановяване на вида в Испания и Франция. Едновременно с това, в България се работи интензивно по създаване на популация на затворено, която да осигури птици за пускане в природата в близко бъдеще.

В НП „Севен”, Франция, първата гнездяща двойка от освободените птици е регистрирана четири години след първоначалното пускане, през 1996 г. (Terrasse, 2005). В периода 1996 - 2005 г. са регистрирани общо 68 гнездови опита, в които са произведени общо 28 малки на свобода (Terrasse, 2005). Сравнително ниският гнездови успех се свързва с младостта на птиците - някои от тях пристъпват към размножаване на две годишна възраст, като средната възраст на гнездящите птици през 2002 г. е 6,9 години (n=29) (Terrasse, 2005). През 2003 г. са регистрирани два успешни опита на двойки, в състава на които участват едва тригодишни птици (Terrasse, 2005).

Към 2005 г. ползваната площ от новосформираната колония от 17 размножаващи се двойки е около 4000 кв.км. (Terrasse, 2005).

Във каньона на река Вердон, към 2010 г., пет години след освобождаването на общо 16 птици, в района на пускане са наблюдавани поне 11 екзогенни черни лешояда: 2 птици от освободените в Барони, 7 от НП „Севен”, и 2 два млади с неизвестен произход, без пръстени и избелени пера (LPO_PACA 2011).

В Барони първите две малки на черни лешояди, излюпени на свобода, са регистрирани шест години след началото на освобождаванията, като има регистрирани неуспешни опити за загнезждане още в годините преди това (Tessier, Traversier 2010).

Екипът, планирал и провел програмата за повторно въвеждане на черен лешояд в Испания и Франция – Мишел Терас, Хуан-Хосе Санчез Артез и други международни експерти посетиха България в рамките на мисия за откриване на факти за изготвяне на Балканския план за опазване на лешоядите (2001 г.).

Експертите препоръчаха подготовката на Национална стратегия и план за действие, както и предпроектни проучвания за повторно въвеждане на вида в страната. Тези предпроектни проучвания бяха завършени през 2006 г и актуализирани през 2014 г, в рамките на проект LIFE08 NAT/BG/278 като категорично и недвусмислено обосноваха стартирането на повторно въвеждане на вида в България.

Предложената методика за повторно въвеждане е напълно съобразена с международната експертиза и опит и изготвена от Националната работна група за повторното въвеждане на брадатия и черния лешояд и екип от международни експерти, успешно провели повторното въвеждане на черния лешояд в Провансалските Алпи и НП „Севен” във Франция.

Предложената стратегия напълно отговаря на критериите на IUCN за повторно въвеждане (IUCN 1998, 2013).